

HAKKÂRİ VE CİVARINDA HALKIN DİNİ VE AHLÂKİ YAŞAYIŞININ GÜNLÜK HAYATTA TEZAHÜRÜ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Ali ŞAFAK

I — GİRİŞ VE ARAŞTIRMANIN NEDENİ

Hukuk sosyolojisi ve zabıta vak'aları bakımından kapalı bölgelerle açık bölgeler arasında önemli farklılıklar görülür. Açık bölgelerde günlük hayatta ferdi yaşayış daha çok hâkim iken kapalı bölgelerde kişiler aile ve kabilesinin daha çok yakın kontrolü altındadır ve kabile hayatı hâkimdir. Bunun yanında açık bölgelerde gizli kalmış suçlar, suç neveleri çok fazla değilken kapalı bölgelerde gizli kalmış, zabıtaya intikâl etmemiş suç neveleri ya fazla olduğundan yahut da kişiler ve kabileler arasındaki ihtilaflar mahkemeye gitmeden çözüldüğünden adliyenin yükü ve iş hacmi oldukça azalmıştır. Dînî ve ahlâkî kaide ve kurallara bağlılık yönünden, bu mânevî duyguların kuvvetliliği yönünden her iki bölge arasında kriminolojik bakımdan suç nisbetlerinde önemli farklılıklar vardır.

İşte yukarıdaki ve benzeri fikir ve hükümleri ve bilhassa kapalı bölgelerdeki dînî ve ahlâkî durumun günlük hayatta tesir ve tezâhürünü incelemek ve gerçeği ortaya koymak gerekmiştir.

a — NİÇİN HAKKÂRİ YÖRESİ SEÇİLMİŞTİR?

Sorunun cevabına geçmeden önce «kapalı bölge» ifadesinden maksad nedir? Bu soruyu cevaplandırmak gerekirse; Bugün bir yerin kapalı veya açık bölge sayılmasında en önemli âmil; o yerden transit yolların geçip geçmemesi, o yerde hava ve deniz li-

manlarının bulunup bulunmaması, iç ve dış turizm ve ticaret bakımından bir hareketliliğin olup olmayışıdır. Bu duruma göre meselâ Adana, Nevşehir, Kayseri, İstanbul gibi şehirler açık bölge, Çankırı Artvin, Adıyaman ve Hakkâri gibi şehirler kapalı bölge sayılırlar. Açık bölgelerin aksine olarak kapalı bölgelerde sosyolojik değişimler çok yavaş, dinî ve ahlâkî yaşayışın günlük hayatta tesiri fazladır.

Yurdumuzda sosyal gelişmelerin en az ve ağır olduğu yörelerden birisi de Hakkâri'dir. Burayı seçmenin amacı ise : Erzurumda Üniversitenin kurulmasının sebeplerinden birisi de Doğu Anadolu'daki her türlü sosyal hareketleri gün ışığına çıkarma, bir değerlendirmesini yapmadır. Doğu Anadolu Bölgesinde kapalı bölgelerin en karakteristiği kanaatimizce Hakkâri ve civarıdır. Burada Hakkâri'ye bağlı Yüksekova ilçesi hariç diğer bütün il ve ilçe merkezleri tâli yollar üzerindedir. Yalnız Yüksekova ilçe merkezi Türkiye - İran karayolu üzerinde bulunur.

b — HAKKÂRİ VE ÇEVRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ :

Hakkâri ve çevresi Türkiye'nin en dağlık bölgelerinden birisidir. İl merkezinin nüfusu, 1975 sayımlarına göre, 11650, rakımı ise 1650 m. dir. Kazalarından en büyüğü Yüksekova olup il merkezinden daha hızlı gelişmeye müsaidir, nüfusu 7350 dir. Belki ileride il merkezinin nüfüsünü aşar. Zira hergeçen gün artan yurt içi ve yurt dışı taşımacılığı ana yol üzerindeki ilçe hayatına canlılık katmaktadır. İran hududu çok yakın olup Esendere kapısı buradadır. Şemdinli, araştırma için gidilen ilçeler (Çukurca hariç) içinde tabiat güzelliği bakımından en güzelidir. Türkiyenin Irak ve İran'a hudud teşkil eden üçgeninde yer alır. Oldukça sapa, kuytu, ormanlık bir dere içerisinde kurulmuş, 1975 sayımlarına göre merkez ilçe nüfusu 2000 den biraz fazladır. Şemdinli ilçesine bağlı Nehrî yeni adıyla Bağlar; eskiden büyük bir kasaba durumunda iken şimdilerde birkaç mezreanın bir araya gelerek teşkil ettiği bir köy durumundadır. Bu yerin harabe haline gelmiş pazar yeri, medrese ve kasaba konağının durumunu, metruk kalesini görmek mümkündür. Beytüşşebâb bir diğer adıyla Elki dağlık bir arazide, dere içinde kurulmuştur, ilçe merkezinin nüfusu 2500 kadardır. Uludere, ilçenin isminden de anlaşıldığı üzere dar ve uzun bir dere boyunca yerleşmiş, 1975 sayımlarına göre merkez ilçe nüfusu 4100 dür. Tamamen dağlarla çevrili ve Irak hududu

boyunca yer alan, Güneydoğu Anadolu ile Hakkâri arasında ulaşımı sağlayan tek yol üzerinde bir kazadır. Çukurca ilçesine bazı imkânsızlıklar nedeniyle gidilememiştir. Ancak orayı bilenlerden öğrenildiği kadarıyla, orası da arazi yapısı bakımından dağlık bir bölge olup Irak hududuna çok yakın, ormanlarla çevrili, 1975 sayımlarına göre nüfusu 2000 den biraz fazla olan bir ilçedir.

c — HALKIN DURUMU :

Halk mütecânis bir kitledir. Nüfusun hemen tamamına yakın bir kısmı kendi arasında mahallî dil Kürdce'yi konuşur. Yaşlılar ile Türkçe anlaşmak imkânı yoktur. Mahkemelerde bile tercüman kullanılmaktadır. Halk, genellikle hayvancılık, çiftçilik ve bazı yerlerde arıcılıkla uğraşmaktadır. Ziraatçılık ve hayvancılık daha çok İran hududuna yakın Yüksekova tarafındadır. Şemdinli yöresinde meyve ve sebzeçilik, tütün ziraatı oldukça önemlidir. Hattâ yerlilerin, yetkililerin ifadesine göre; dünyanın en yüksek kaliteli tütünleri A.B.D. nin Virjinya eyâletinde değil burada yetiştirilmektedir. Arıcılık; Şemdinli, Yüksekova, Beytüşşebâb ve Uludere'de önemli bir geçim kaynağıdır. Beyaz renkte bal bu yörelere mahsustur.

Başta Zapsuyu olmak üzere akar sular ve pınarlara her tarafta ratlanılırsa da bunlardan hemen hiç faydalanılamamaktadır. Coşkun ve fazla meyilli akan Zapsuyu üzerinde eğer mübalağa edilmiş olmazsa her 800 ila 1000 metre mesafede bir sed yapıлып hidro elektrik santralleri kurmak mümkündür. Pek tabii bu konu yetkililerine aittir.

Gelir bakımından halk, orta veya dar gelirlidir. Sayılan iş kolları yanında kaçakçılık (İran ve Irak'a) son derecede fazladır. Türkiye'den İran ve Irak'a başta hayvan olmak üzere bazı gıda maddeleri kaçırılmakta oralarından da başta silah ve mühimmâtı olmak üzere giyecek maddeleri elektrikli ev âletleri ve gaz yağı gibi şeyler Türkiye'ye sokulmaktadır. Dar gelirli vatandaşlar ceâleti sebebiyle çoğu kere şahsî zevklerini, ailesinin ihtiyacına tercih etmekte ve bu yüzden çeşitli güçlüklerle kazandığı parasını ailesinin nafakasına harcama yerine tabanca, silah ve mermi alımına sarf etmektedir. Denilebilir ki iki şey bir hastalık halini almıştır : Kaçakçılık ve silah-mermi alımı ve tüketimi (1). Pek ta-

(1) Kendileriyle konuştuğumuz kişiler bir tabanca mermisinin 6-7.5 TL. sı arasında satıldığını belirtmişlerdir.

bii bu konuda gerekli tedbirleri almak yetkililere ve eğitime tabidir.

25.10.1970 tarihli Genel Nüfus Sayımı neticelerine göre Hakkâri ve yöresinde halkın iş kolu itibariyle sınıflanması şöyledir :

Tarım İşletmecileri	: 40828.
Tarım İşçileri	: 272.
Ticâret ve ona bağlı işlerle uğraşanlar	: 392. (2).

Halk genellikle büyük aşiretler ve kalabalık aileler şeklinde yaşar. Çok karı ile evlilik yaygındır. Tek hanımla evliler ya yabancı memurlar yahut da gençlerdir. Orta ve ileri yaştakiler genellikle birden fazla hanımla evlidirler. Buna sebep olarak da ev işlerinin çokluğunu, yayla ve köy, kasaba veya şehirlerde evlerinin oluşunu, hizmetin aksamamasını göstermektedirler.

1970 yılı Genel Nüfus sayımlarına göre Hanehalkı reisi ve evli veya dul çocuklu kadın sayıları ve hanehalkı büyüklüğü bakımından bir karşılaştırma yapmak için Hakkâri, Kırklareli ve Tokat illerini örnek vermek gerekirse;

1970 sayımına göre	Hakkâri	Kırklareli	Tokat
Genel Nüfus	102312	257131	540855
Evli veya dul, çocuklu kadın sayısı	20113	61487	133267
Hanehalkı reisi sayısı	12221	46838	86263
Hanehalkı büyüklüğü			
1 çocuklu	121	1553	1566
2 »	433	4303	5076
3 »	683	4827	6147
4 »	1000	7102	10094
5 »	1214	8259	12864
6 »	1438	7368	12990

(2) Devlet İstatistik Enstitüsü, Genel Nüfus Sayımı, Hakkâri ili 1970.

1970 sayımına göre	Hakkâri	Kırklareli	Tokat
7 »	1438	5327	10725
8 »	1368	3418	7805
9 »	1038	1865	5319
10 ve 10 dan fazla çocuklu	3488	2798	13677 (3).

Yukarıda kaydedilen rakamlardan Türkiye'nin tam iki uç sınırından ve bir de orta Anadolu'dan olmak üzere üç ilimizin nüfus hareketinin mukâyesesini yapmak mümkündür. Burada yalnız iki konu : 1 — Hanehalkı reisi başına düşen nüfus ortalaması ile 2-10 ve daha fazla çocuklu hanehalkı reisleri sayısının umum hanehalkı sayısına oranı üzerinde durulacaktır, Şöyleki;

1970 genel nüfus sayımına göre

İller	Bir hane halkı reisine düşen ortalama nüfus	10+ çocuklu hanehalkı reisi%	Nüfus % sine göre hanehalkı reisi
Hakkâri	9	% 29	% 12
Kırklareli	6	% 6	% 19
Tokat	6	% 16	% 16

Bu rakamları ve karşılaştırmaları verişten maksat; bir yünden aile nüfuslarının fazla geçim ve mesken problemleriyle karşı karşıya olduklarını göstermek diğer taraftan da birden fazla evliliklerin işbu nüfus artışında önemli rolü olduğunu belirtmektir. Pek tabii bunlara temastan gâye; araştırmanın içine giren konulara etkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu bölgede işsiz sayısı fazladır. Yurt dışında çalışmak için öncelik tanınan bölgelerden bile pek giden yoktur. Aslında bu yoldan sağlanan gelirin gayr-ı meş-

(3) Devlet İstatistik Enstitüsü 1970 Genel Nüfus sayımı, Hakkâri, Kırklareli ve Tokat illeri.

ruleğu düşüncesi çoğu yerde hâkim (4). Evlerde küçük el sanatları, halı-kilim dokuma ile ilgili tezgâhlar da yoktur.

II — HAKKÂRİ YÖRESİNDE EĞİTİM YAPAN KURULUŞLAR VE DİYANET TEŞKİLÂTİNİN DURUMU

Hakkâri bölgesinde eğitim faaliyetlerinin temeli eskilere dayanır. Ne zaman kurulduğu ve ne zaman kapandığı bilinmeyen ve hâlen mescidinde namaz kılınan büyük bir medrese mevcuttur ki, adı halk arasında Hakkâri Medresesi olarak bilinmektedir. Cumhuriyet devrinde ve bugüne kadar gelen ve gelişen kuruluşların hemen hepsi mevcuttur. Ancak konunun daha iyi işlenebilmesi için eğitim müesseselerini yakından ele almak gerekir.

a — MİLLÎ EĞİTİME BAĞLI KURULUŞLAR VE PROBLEMLERİ :

Bu bölgenin hemen bütün kazalarında Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulları, Orta Okullar, il merkezinde birer adet Lise, Endüstri Meslek Lisesi ve İmam-Hatip Lisesi (5), Yüksekova ilçesinde Lise mevcuttur. Görülüyor ki Millî Eğitime bağlı İlk ve Orta öğretim kurumlarının önemli bir kısmı mevcuttur. Bu konuyu 1973 yılı Millî Eğitim İstatistiklerine göre şu şekilde şematize etmek mümkündür :

1972-1973 yılı itibariyle	Hakkâri	Kırklareli	Tokat
1 — Köy sayısı	138	195	679
2 — İlkokul; il-ilçe ve köyde	140	233	707
3 — Okulsuz köy sayısı	35	—	75
4 — Ortaokul; il-ilçe ve köyde	7	20	27
5 — Lise; il-ilçe ve köyde	2	6	6

- (4) İslâm Fıkhnın temel kitaplarında buna dair sarih bir hüküm yoktur. Binaenaleyh bir müslüman, müslüman olmayanla birlikte iş yapabilir, işinde çalışabilir. Bakınız: er-Remli, İbnü Şihâbuddin; Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc, c. 5, s. 262 (Kahire 1386/1967).
- (5) İmam-Hatip Lisesi 1976-77 öğretim yılında açılmıştır. Endüstri Meslek Lisesi öğretilmensizlikten 1976 ya kadar fiilen açılmamış ancak hâlen binası yapılmıştır.

1972-1973 yılı itibariyle	Hakkâri	Kırklareli	Tokat
6 — Meslekî ve Teknik Öğretim il-ilçe ve köyde	2	12	16
7 — Öğretmen sayısı (genel)	420	1612	3028
8 — Öğrenci sayısı (genel)	9650	45885	99282
9 — Okur - yazar nisbeti (1970 e göre)	%20	%70	%47.71
10 — Nüfûsa göre İlkokul % si	%013	%008	%013
11 — Bir ilkokula düşen nüfûs miktarı	731	1104	765

(6)

Yukarıdaki istatistik verilerinden, yalnız Hakkâri ile ilgili ve varlığını kesin bildiğimiz iki okul ile oralardaki öğretmen sayıları dışında hemen tamamı devletin resmî kayıtlarından aktarılmıştır. 10 ve 11. ci sıralardaki rakamlar ve nisbetler ile 9. cu sıradaki nisbetler gerçekten dikkat çekicidir. Türkiye’de okur-yazarlık değerlendirilmesi ilkokul tahsiline bağlıdır. Bu duruma göre Hakkâri’de her 731 kişiye bir ilkokul düşmesine, bir başka ifadeyle nüfûs yüzdesine göre %013 (onbinde on üç) olmasına rağmen 1973 yılı itibariyle okur-yazar nisbeti umum nüfûsa göre % 20 gibi çok düşük bir miktardır. Tokat ilinde benzer bir durum var ise de okur-yazar nisbeti %47.71 gibi bir nisbettedir. Kırklareli’nde durum tam tersine(nüfûsa nisbetle okul sayısı çok düşüktür, buna karşılık okur-yazar nisbeti oldukça yüksek (% 70) dir.

Hakkâri için bunun çeşitli nedenleri arasında halkın eğitim ve öğretime karşı gösterdiği ilginin azlığı, görevlendirilen öğretmenlerin ya bu görevi layıkıyla yerine getiremeyişleri yahut da bir kısım maddî ve manevî baskı ve sebepler sonucu kısa zamanda başka yerlere gitmeleridir. Aslında öğretmenlerin çoğu bu gibi bölgelere cezalandırılarak gönderilmiştir. Hayat şartlarının ve geçimin zor oluşu, muhtarların köylere tayin olunan öğretmenleri, tabiri câizse, idare etmeleri, öğretmenlerin de görev mahalline git-

(6) Millî Eğitimde 50 Yıl, Nşr. Devlet İstatistik Enstitüsü.

meysi, şehir veya ilçe merkezinde her ay maaşını almakla yetinmesi gibi sebepler ilgililerce ileri sürülmektedir. Zira denilebilir ki; en az Kasım ayından Nisan ayına kadar il ve ilçe merkezleri ile köyleri arasında, çetin kış şartları ve yolların ulaşımaya elvermemesi yüzünden, irtibat kurmak çok güçtür. Hattâ Hakkâri ili ve Yüksekova ilçesinin yolları hariç diğer ilçeler ile il merkezleri arasında bile o aylarda ulaşım ve muhabere imkânsız gibidir. En müsaid olan yaz aylarında bile vasıta bulmak güç, yolculuk ise zordur (7). Bu durumdan, vazifesine düşkün öğretmenleri tenzih ederim, pek çok kişiler faydalanmakta, resmî görevler savsaklanmaktadır. Elbette yalnız okul binası ile başbaşa kalan köyler de o binalardan pek hayır ummamakta, çocuklarını göndermemektedir. Haliyle okur-yazar nisbeti de düşük seviyede kalmaktadır.

b — DİYÂNET TEŞKİLÂTI VE CÂMİLER

Millî Eğitime bağlı okulların gâyesi; vatandaşları eğitmek olduğu gibi, Diyânet teşkilâtı ve camilerimizin amacı da hemen hemen aynıdır. Özellikle dîni eğitim sahasında en başta gelen kuruluştur. Önceki başlık altında temas edildiği üzere İmam-Hatip Lisesi çeşitli sebeplerle bu 1976-1977 ders yılına kadar açılmamıştır. Oysa bu okullar, bırakınız il merkezlerini, pek çok ilçe merkezlerinde yıllarca önce açılmıştır. Bu yıla kadar gecikmenin müsebbibi; ora halkının ve görevlilerin ilgisizliği olsa gerek. Konu üzerinde önemle duruşun sebebine geçmeden önce yine istatistiklere müracaat etmek gerekir.

1970 e göre	Hakkâri	Kırklareli	Tokat
Genel Nüfus (1970 de)	102312	257131	540855
Din adamları ve benzerleri	128	264	532
Nüfusa göre %	%0125	%0102	%01
Bir din görevlisine düşen Nüfus (yaklaşık)	900	1000	1016

- (7) İl merkezinden bir kazaya gitmek için bindiğim çimento yüklü kamyonu ücret olarak 50 TL. sı ödedim ve aldığım el senedi bedelini tahsil için, görevli gönderen Üniversitemiz ilgililerine ibraz ettiğimde «Siz taksit tutup gitmişsiniz. Biz bunu ödeyemeyiz. Zira il ile ilçe arası bu kadar ücret tutmaz» demişlerdi. Ama oralardaki ulaşım durumunu anlatınca inanmışlardır.

1970 yılına ait bu rakamlara göre din görevlisi bakımından durum yine Hakkâri'nin lehinedir. Ama tatbikâta durum tamamen farklıdır. Zira pratikte tesbit edilen hususlar şöyledir :

Ne il merkezinde ve ne de ilçe ve büyük yerleşme yerleri (köylerde), Yüksekova hariç, bir Kur'ân Kursu ve öğretmeni vardır. Kezâ Hakkâri ve Yüksekova hariç bütün ilçelerde müftülük makamını resmen işgâl eden yetkili bir kişi yoktur. İl ve ilçelerde vâiz yoktur. Gerek il ve ilçe merkezlerinde ve gerekse köylerde resmen tayin edilmiş imamların hemen tamamına yakın bir kısmı Vekil İmam-Hatiplerdir. Yeterli bir ilk öğretim görmüş de sayılmazlar (8). Müftülüklerde görülen boş kadrolar ilanına rağmen 633 Sayılı Kanunun aradığı niteliği taşıyan hiçbir aday çıkmamaktadır. Hakkâri'de müftü bulunuşu; tahsis edilen kadronun 4. derece oluşu, Yüksekova'da Müftünün bulunuşu; o kişinin oralı oluşudur (9). Yine Yüksekova'da Kur'ân Kursu öğretmenin bulunuşu; ilçenin ana yol güzergâhı üzerinde oluşu ve iyi şartları taşıyan lojman ve kurs binasının varlığıdır.

Cami görevlilerinin halk üzerinde, arzu edilen mânâda olumlu tesirleri yok denebilir. Zira mevcut imkânlar bile kullanılsa ibâdethaneler temiz, bakımlı ve cemaatı bol olabilir. Ama maalesef başlarında yeterli bir idrârî kontrolün bulunmayışı, okunan hutbelerin doyurucu olmayışına, görevlilerin ihmâline, mâbedlerin temiz tutulmamasına, müslüman halk üzerinde olumlu tesir bırakılmanasına v.s. ye yol açmaktadır. Meselâ Beytüşşebâb ve Uludere il-

(8) Bir ilçede kendimi tanıtmadan fakat kendisini namaz vaktinde camide tanıdığım müezzin ile bir kahvede sohbete başladık. İki karılı ve 8 çocuklu, kılık ve kıyafetiyle inkılâblara sadık görünümlü, Hanımlarının ve çocuklarının hak ve hukukunu gözetip gözetemediğini sordum. «Eh! İmkânın nisbetinde» cevabını aldım Mescidin çok bakımsız olduğunu, hiç olmazsa çocuklarına temizletebileceğini söylediğimde; «Sen önce kendini düzelt sonra da camiye karış» dedi. Kusurumun ne olduğunu sorunca da «Kur'ânda şapka ve ceket hakkında âyet varken sen niçin şapkasız ve kısa kollu geziyorsun? Önce sen kendini düzelt sonra da camiye karış» dedi. Kendisiyle artık ne konuşabilirdim?

(9) Hâlen Hakkâri müftüsü; Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi mezunu Fahri Aşık'dır. Yüksekova müftüsü ise; yine İlahiyât Fakültesi mezunu ve oranın yerlisi Tahir Tatlı'dır. Araştırmam esnasında ellerinden gelen her türlü yardımı esirgemeyen her iki müftümüze burada şükranlarımı kaydedirim.

çelerinde sabah namazını tek başıma ifa ettim. Görevli kişi dahi gelmemiştir. Uludere ve Şemdinli çarşı camilerinde gerek kisve gerekse mescid temizliği diye bir şeye pek rastlanılamaz. Devletin bugün maddî imkânı sağladığı görevlilerimizin bu nevi ihmâli din nâmına olumsuz tesir bırakmaktadır.

Halkın ibâdete devamı, dînî teşkilâtla ilgilenmesi, mâbedlerle alâkası çok azdır. Bunu artırmak ve devamı sağlamak nasıl mümkün olur? İşi zamana bırakmak daha pek çok değerlerin kaybına sebep olabilir. Aksine bir örnek verilecek olursa; Beytüşşebâb'a bağlı 2 ve Uludere'ye bağlı 2 hıristiyan köyü vardır. Sâkinleri Keldânî Katolik Ermenidirler. Papazları İstanbul'dan tayin edilmekte, ücretleri de Kilise teşkilâtınca ödenmektedir. Papazlar köy köy dolaştıkları gibi görevli buldukları kiliseleri de her yönüyle temiz ve ibâdete açık tutmaktadırlar. Onların bu hareketi çevrede, özellikle hükûmet görevlileri üzerinde olumlu tesir bırakmıştır. Onlara karşı örnek bir müslüman din görevlisi bulamadıklarından üzüntülerini açıkladılar. İşte İstanbul'dan murakabe edilen bir gayr-ı müslim ve bulunduğu kazadan idare ve kontrol edilen müslüman. Artık ne denilebilir?

c — DİĞER RESMÎ VE GAYR-I RESMÎ KURULUŞ VE UN-SURLAR :

Kapalı ve dağlık bir bölge olan Hakkâri yöresinde İl Radyosu halk tarafından pek az dinlenilmekte, programları pek ilgi çekmemektedir. Resmî kuruluşlardaki görevlilerle halk arasında bir kaynaşma, iyi bir diyalog yok denecek kadar azdır.

1956 yılına kadar halk üzerinde iyi bir otorite kuran kültürlü, Nakşibendî Şeyhi Selim Efendi o tarihte vefat edince Hakkâri yerli nüfuzlu liderini yitirmiştir (10). Hakkâri medresesinden yetişmiş âlimlerin, Selim efendi gibi bölgenin bağrından çıkardığı kişilerin tükenmesi dar bölge halkının, eğer söylemek doğru olursa, başsız kalmasına yol açmış, halk arasında ihtilaflı, doğru karşılanmayan fikirler hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Dışarıdan gelen memurlar, öğretmenler de olumlu bir tesir bırakma yönünden çeşitli sebeplerle eskiler kadar muvaffak olamamışlardır. Aynı söz Şemdinli ilçesi ve Nehri (Bağlar) köyü için de söylenebilir. Şöhretli kişiler yetiştiren o yerlerde şimdi onlara talebe olacak

(10) Bu ifâdeler ismi bizde mevcut bir zata aittir.

kişilerin bile bulunmadığı anlatılır. Yüksekova ilçesinde hâlen hayatta olan, Orta tahsilini Irak'da, Yüksek tahsilini İran'da yapan ve İran'da yıllarca kadılık görevinde bulunduktan sonra Türkiye'ye sığınıp doğum yeri Yüksekova'ya 1955 lerde yerleşen, âlim ve birkaç dil bilen Hüseyin Narçın'ın o bölge halkı üzerindeki tesiri bir öğretmenle ölçülemeyecek derecede fazladır. Binâenaleyh halkı tenvirde bu gayr-ı resmî ama halkın bağrından çıkan unsurlar oldukça önemlidir.

Hakkâri yöresinde halkın dînî duygularını istismâr edici, Seyyid veya şerif (11) geçinen kişilere rastlanılamaz. Hattâ bunlar var mıdır? diye sorulduğunda, böyle kelime ve isimleri yeni işittiklerini söylemekte. Ancak gayr-ı resmî olarak Irak'a geçip Zaho'da okuyanlar yaz aylarında Türkiye'ye gelip yaylalarda dolaşmakta halktan zekât ve öşür adı altında vergiler toplamaktalar ki, böylece dînî vecibelerini yerine getirmek arzusunda olanların dileği istismâr edilmektedir. Kan arkarabalığına dayanan aşiretçilik bu bölgede şu anda bile varlığını sürdürmektedir. Her aşiretin bir aşîri vardır (12) ki, ona reis, nâdiren ağa da denilir. Genç bir kimse de aşîr olabilir. Bu makamın dînî bir yetkisi ve yönü yoktur. Sırf aşiretin hukukunu dışa karşı korumaktır. Bazı hallerde akraba olmayanlar da bir aşirete katılıp reisin himâyesine sığınabilir. Aşiret mensubları reise her bakımdan yardımcı olmak zorundadır. İsmi zaman zaman işitilen Jirkî veya Jirko aşireti de bu yörededir.

d — ALINMASI, DÜŞÜNÜLMESİ GEREKLİ TEDBİRLER

Buraya kadar yazılan hususlar ya bizzat yerinde görmek ve tedkike veyahut da o yer halkı ile yapılan konuşmalara, sohbetlere

(11) Seyyid : Lügate; efendi hazret demektir. İstılahta; Hz. Muhammed (s.) in soyundan olan, onun izinden giden, temiz ve fazilet sahibi müslüman zâta denilir. Rasulullah (s.) da herkesin imamı, büyüğü olduğundan kendisine bu isim de verilmiştir.

Şerif : Lügate; şerefli, mübârek demektir. İstılahta; Hz. Peygamber neslinden ve Hz. Hüseyin soyundan olup da İslâmiyete tam sadakatle bağlı temiz kişi demektir.

Sâdât : Seyyid kelimesinin cem'idir. Lügate; seyyidler anlamındadır. Peygamber (s.) in soyundan gelenler ve onun izinden gidenler, özellikle Hz. Hasan neslinden gelenlere Seyyid ve Hz. Hüseyin neslinden gelenlere de Şerif denmektedir.

(12) Bölge örf ve âdetinde ötedenberi yaşayan bir sosyal müessesedir.

dayanmaktadır. Hakikaten yakın zamana kadar büyük bir medreseyi dolduracak kadar talebe, mevcut câmilere dolduracak cemaat var iken bugün eğitime ve mâbede ilgisizliğin sebepleri nelerdir? Ne gibi tedbirler almak gerekir? Zira yüzde yüze yakını müslüman ve hem de Şâfiî mezhebinde ve mütecânis halk kitlesinin meydana getirdiği Hakkâri yöresinde ufak veya büyük pek çok köylerimiz camisiz ve imamsızdır. Meselâ; Beytüşşebâb'ın 1240 nüfûslu bir mezrea köyünün veya 1000 den fazla nüfûslu Yeşilöz köyünün ne câmii ve ne de imamı vardır. Ama halk müslümandır. Günlük hayatlarında ibâdetlerinde, dîni merâsimlerinde rehberlik edecek kültürlü din görevlisinden yoksundur, olanları da yetersizdir.

(a) ve (b) fıkrasıyla ilgili olarak; Bugün pek çok köyün okulu ve öğretmeni olmasına rağmen çeşitli nedenler ve yeterince kontrolün yapılamaması sebebiyle eğitime ilgisizlik vardır. Bu ilgiyi ve görevin ifâsını temin için köy birlikleri meydana getirmek, ilçelerde olduğu gibi bu birliklerde de Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulları açmak, yetkisi genişletilmiş bazı yetki ve teminâtıyla hâkimler gibi mücehhez, tecrübeli, o yer örf ve âdetine kendini adapte edebilecek, halkla kaynaşabilecek erkek veya karı-koca öğretmen kişiler tayin etmek gerekir. Lojman verilemeyen, maaş yönünden hiçbir imtiyâzı bulunmayan, ortaya çıkacak bazı ihtilaflarda teminâtı olmayan kişi genç olsun yaşlı olsun elbette bu mahrûmiyet bölgesine gitmeyecektir. Aynı yerlerde bugün doktorlar, hâkimler, kaymakamlar vardır. Onlar da bu devletin görevlisidirler. Ancak onların o yerlerde bulunuşu, söz gelimi sağlık personelinin varlığı; Sosyalizasyon bölgesi olması sebebiyle yüksek maaş, lojman ve araç temin ve tahsisi ve hattâ bir ihtisas imtihanında o yerlerde geçen her ay için 1 puanın verilmesi en büyük âmidir. Hâkim ve Kaymakamlar için de aynı veya benzeri imtiyazlar söz konusudur.

Halbuki Millî Eğitim görevlileri için buraları sürgün yerleri, Din görevlileri için ise mahrûmiyet bölgelerinin en son sırasında yer alır. Yurt dışında her türlü mahrûmiyete katlanarak zor işlerde çalışmak isteyen işçi, öğretmen ve hattâ din görevlisinin amacı; biraz fazla ücretle kısa zamanda tıpkı başkaları gibi araba almak, geçimini sağlar hale gelmektir. Aynı imkân niçin bu öz vatan parçasında olmasın? Halkımızın sağlık problemi, aralarında âsâyişin temini kadar millî ve din eğitimi de önemlidir. Bu ehemmiyetle ilgililerin kulak vererek Hakkâri ve benzeri illerimizi millî ve din

eğitimleri bakımlarından rüchanlı bölgeler hâline getirmeleri gerekir. Böyle bir tedbirin mâlî portresi bütçeye fazla yük getirmez. Eğer bu mâlî yükten kaçınmaya devam edilirse karşılığındaki kayıplar hiçbir ücretle artık geri alınamaz, telâfi edilmez bir hal alır.

Din eğitimi için de durum hemen hemen aynıdır. O bölgede din eğitimiyle uğraşan kurslar, İmam-Hatip Liseleri gibi kurumlar bulunmadığından yerli halk arasında 633 sayılı Diyânet İşleri Başkanlığı Teşkilât ve Görevleri Kanununun aradığı niteliğe sahip adaylar yetişmiyor. Dışarıdan da düşük maaşlarla buralara çalışmaya, görev almaya gelen çıkmıyor (13). Başka din teşkilâtındaki tatbikat bizdekinin tam aksidir. Onlarda böyle yerlere gidecek görevlilerin maddî-manevî pek çok imtiyazları vardır. Söz gelimi Beytüşşebâb ve Uludere ilçelerine bağlı zikri geçen 4 Hıristiyan köyüne tayin olunan papazların maaşı, o yerdeki bir İslâm dini görevlisinin maaş ve konforundan en az birkaç misli fazladır. Halkın tamamı müslüman olan bu yöreleri müftüsüz, vâizsiz ve imamsız bırakmanın sorumluluğunu mevcut Anayasa teminatı, hükümleri altında kim yüklenecektir? Orta ve bilhassa Batı Anadolu'da halkımız kendi câmilerine ücretle imam, vâiz bulabilir ama buralardaki düşük gelirli halk ne ile imam tutacak, din eğitimi veren kurumları ve görevlilerini hangi para ile yapıp istihdâm edecek? Ama maalesef Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerimizde vâiz çokluğundan Cuma günleri vaaz verilecek boş kürsüler bulunmazken bugün yüz binlerin barındığı bu bölgeler vâizi bırakın İmamdan, özellikle kültürlü, bilgili din görevlilerinden mahrûmdur.

Kısaca, din eğitimi için de buralarda farklı bir politika uygulanmalı, Diyânet İşleri Başkanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı elbirliği ile millî ve din eğitimi veren müesseselerini kurmalı, mesken sağlamalı, görev alacaklara maddî ve manevî bazı imtiyazlar tanımalı, oralarını cezalandırma yeri olarak değil, taltif yerleri ha-

(13) Pek çok il ve ilçelerimizde, müftülüklerimiz emrinde en azından bir resmî araba ve şoför kadrosu vardır. Gerek idârî ve gerekse dînî hizmetin gereğince ifası için gayret gösterilir. Bu yörelerde böyle imkânlar ne gezer? Sırf maaşıyla yetinmek zorunda kalan müftü veya vekili işbu mahrûmiyet bölgelerinde nasıl görev ifâ edebilir? Devlet yevmiye ve yol masraflarını vermesine rağmen araştırma esnasında vasıta bulmakta güçlükler çekmişimdir. Sıkışık vaktimde yardımını esirgemiyen Karayolları Hakkâri Şube Şefi, İnşaat Mühendisi Sayın İbrahim Aykut'u şükranla yad ederim.

line getirmelidirler. Bu ilgisizlik devam ettiği sürece halk arasında yapılan menfi propogandalar tehlikeli bir hâl alır, nüfusu 11 bin olan il merkezinde Üniversite açılsın diye bildiriler dağıtılır, propogandalar yapılır. Son bir tedbir ve çâre de eğitim ve öğretim mevsiminin değiştirilmesidir. Hattâ bu Adliye teşkilâtı için de söz konusudur. Okullar ve diğer kurumlar Mart-Kasım ayları arasında eğitimi sürdürmelidir. Zira çetin kış şartları bu bölgede hayatı her yönüyle etkilemektedir. Böylece tabiat şartlarına da uygun gerçekçi bir Millî Eğitim Politikası uygulanmış olur. Kalabalık ailelerde el sanatları ,terzilik, halıcılık ve benzeri işler güzel bir gelir kaynağı olacağından bunları öğreten kurslar tertiplenmelidir. Yününü yaylada kilosunu 18 TL. dan satan adam, halı satarak daha çok kazanır.

III — HALK ARASINDA VE ÖZEL HAYATTA UYULAN DİNİ MÜESSESELER VE BUNLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Cemiyet ve fertleri ilgilendiren ve onları etkileyen yenilikler kapalı bölgelerde çok geç ve yavaş tutunur. O yerlerde dînî ve ahlâkî telakkilerin, örf ve âdetlerin tesiri, baskısı daha fazladır. Sosyoloji de kapalı toplumların, çiftçilikle uğraşanların inkılablardan geçtiklerini ve aralarında geç yerleştiğini açıklar. Araştırma yeri Hakkâri'de de durum böyledir. Orada da halk kanunlarla getirilen yeniliklerden çok mahallî âdetlerin, ahlâkî anlayışların tesiri altındadır. Kılık ve kıyâfetten tutuan pek çok ictimâî ve ailevî meselelere kadar çeşitli konularda mahallî anlayışların tesiri görülür. Burada halk arasında uyulan, uygulanan veya kişilerin özel hayatlarında uyar görüldüğü dînî sayılan kuralların neler olduğu ve dînî kaynaklara göre bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu değerlendirme halk arasında yaygın amelî mezheb Şâfiî mezheb olduğundan o mezhebin birkaç ana kaynak kitabına göre olacaktır. Konu modern hukuktaki sıralamaya göre ele alınıp işlenecektir.

a — ŞAHSIN HUKUKU İLE İLGİLİ HUSUSLAR :

Hiç şüphesiz İslâm ve modern hukukta şahsiyet, haklardan faydalanma ehliyeti, ceninin sağ doğmak şartıyla ana rahmine düştüğü andan itibaren başlar ve ölümle sona erer. İşte doğumdan

ölüme kadar geçen bu zaman ve hayat safhasında kişinin ya biz-zat kendisi veya yakın akrabaları bazı işler yapmakta ve yapılanların dinî olduğu sanılmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir :

Doğumla ilgili noktalar : Hakkâri ve civarında yeni doğan çocuklara ne doğduğu sırada ve ne de ad konulurken bir sünnet olan kulağa ezan okuma vardır. Ancak sadaka dağıtmakta, tanıdıklardan gelenler üstelik hediye istemektedirler. Eskiden damlar düz olduğundan hediye ve yiyecek alana kadar dam tokmakla dövülürdü ki, bu biraz da zorla alınan hediyeye Kürdce «Bankut hediyesi» denilmektedir (14).

Doğum yapan kadının dört tarafına ip gerilmekte başucuna soğan, sarımsak ve kuru üzüm gibi şeyler konulmaktadır. Amacı; al avrat ve cinlerin zarar vermemesi içindir. Doğum yapan kadın 6 gün yatakta yatmakta, genellikle 40 gün dışarı çıkmamaktadır. Şemdinli taraflarında ise bir bardak şuya Kur'ândan âyet-i kerime okunmakta —çoğu zaman fatiha-ı şerife okunur— ve bu suyu hasta kadın içer ve böylece al karısı ve cinlerin zarar vermeyeceği inancı vardır. Bu yörelerde hasta kadın ne zaman iyi olursa o zaman dışarı çıkar. Uludere'de ise; doğumun güç olması hâlinde o mahalle câmiinin imamı veya müezzini ezân okur ki, buna «Ezan Ferâc» denilir. Böylece doğumun kolaylaşması için halk duaya çağırılmış olunur. Câmi damındaki yuvarlak taş da dikine konulur. Bunun amacı da ezanın güç doğum için okunduğunu, dua edilmesi gerektiğini belirtmektir (15).

Akîka kurbanı kesilmemektedir. Böyle bir dinî vecibeden haberdâr olanlar kesmektedirler. Konulan isimler genellikle Arabca-

- (14) Çocuk ilk doğduğunda sağ kulağına ezanın ve sol kulağına kaamet in okunması bir sünnettir. Rasulullah'ın (s.) Hz. Hasan dünyaya geldiğinde sağ kulağına ezan ve sol kulağına kaamet okuduğu hadislerde nakledilir. Bak. Ebû Davud, Edeb 107. Tirmizî, Edâhî 16. Müsnedu Ahmed, c. 6. s. 9, 391, 392.

Hediye dağıtmak, çocuğun anne ve babasını tebrik etmek mendûbdur. Nihâyet'l-Muhtâc ve Hâşiyeleri, c. 1, s. 401 ve c. 8, s. 149, 150.

- (15) Hadiste doğum yapan kadınların Rasulullah (s.) zamanında 40 gün evde kaldıkları rivâyet olunursa da evde daha fazla kalmalarına bir engel yoktur. Bak; Ebû Davud, Tahâre 119, Tirmizî, Tahâre 105. İbnu Mâce, Tahâre 128. Dârimî, Vuzuu 99. Müsnedu Ahmed, c. 6, s. 300, 304, 309. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 1, s. 357, 358.

Diğer hususlar birer bid'at ve batıl inançlardır. Dua ve hayır temennisi mendûbdur, Nihâyet'ül-Muhtâc, c. 8. s. 148, 149.

dır. Günlük hayatta ism-i tasğir (küçültme belirten isimler) şekli kullanılır. Ahmedek, Ahmû, Abdûn ve Hasûn gibi (16). Çocuk sünnet edilirken yemek verilir, kirit veya kirve tutulur. O kişi çocuğun sanki bir velisi gibi düşünülür (17).

Komşu iki evde 40 gün içinde doğum olursa birinden diğerine hiçkimse gitmez. Ancak erkek çocuk ise bir çuvaldız, kız çocuk ise bir firkete veya dikiş iğnesini o evlere gönderirler ve çocuğun kundağına takarlar. Artık bundan sonra o iki ev halkı birbirlerini ziyâret ederler. Aksi halde çocuğun gelişmemesine, uğursuzluğa maruz kalacağına sebep olur kanaati vardır (18).

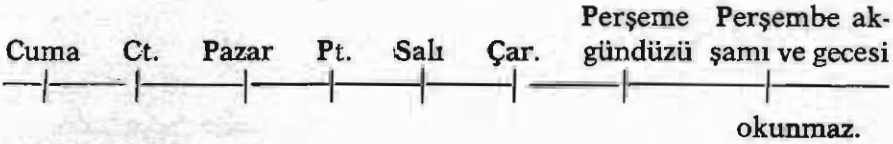
Çocuğa süt iki sene kadar verilir, süt annesi tutulmaz (19).

Kişinin vefatı anında yapılan bir kısım dinî merâsime gelinecek olursa; Türkiyenin hemen hiçbir yerinde karşılaşılamiyacak bazı dinî âdetler vardır. Şöyleki; Sekerât esnasında bir kişi hasta başında devamlı Yâ Sîn sûresini okur, kelime-i tevhid ve şehâdet getirir ve getirttirir. Bir kimse Cuma gecesinde veya Cuma namazına kadar geçen vakit içerisinde vefat ederse sâlih kişi telâkkî edilir, Allâh tarafından mükâfatlandırılacağı ve bu mükâfatın da Cuma'dan Cuma'ya teslim edileceği ve kabir azabından kurtulacağı düşüncesi vardır. Cenâze kabre konulana kadar Kur'ân okunur (20). Cenâze, namaz için câmiye götürülmez ve namaz vakti

-
- (16) Şâfiî mezhebinde Akika kurbanı vacibtir. İmkânı olanlar doğan her çocuk için kesmek zorundadırlar. Hadiste de «Her kim çocuğundan ötürü kurban kesmek isterse bunu derhal yerine getirsin» buyurulmuştur. Ebû Davud, Edâhî 20. Neseî, Akika 1. Müsnedu Ahmed, c. 2, s. 183, Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 8, s. 145-146.
- (17) Sünnet merâsiminde ziyâfet sünnet ise de kirve usûlü diye dinî bir müessese yoktur.
- (18) Tamamen mahallî âdetler olup dinî yönü yoktur.
- (19) «Anneler çocuklarını, emzirmeyi tamamlamak isteyen baba için, tam iki sene emzirirler...» (el-Bakare 233) âyet-i kerimesinin gereği olarak anneler çocuklarını iki sene emzirirler.
- (20) Böyle bir hareketin mendûb olduğu fıkıh kitaplarında yazılıdır. Hadiste de «Ölülerinize Kelime-i Tevhid telkin ediniz» buyrulur. Muslim, Cenâiz 1, 2. Ebu Dâvud, Cenâiz 16. Tirmizî, cenâiz 7. Neseî, cenâiz 4. İbnu Mâce, cenâiz 3. Müsnedu Ahmed, c. 3, s. 3. Bir haberde de «Ölülerinize Yâ Sîn okuyunuz» buyurulmuştur. Ebu Davud, cenâiz 20. İbnu Mâce, cenâiz 4. Müsnedu Ahmed, c. 5, s. 26, 27. Ancak vefat ile defn arasında kıraatle meşgûl olma yerine tekfin ve techizle uğraşılır. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 2, s. 438.

beklenmez. Cenâze namazı ya cenâzenin çıktığı evde veya kabristanda definden sonra yalnız imam tarafından kılınır. Câmilerde veya kabristan kenarında bir musallâ taşı yoktur. Eğer cenâze câmiye getirilecek olursa, câmi içinde namazı kılınır (21). Namazdan sonra imam yüksek sesle telkini yapar, cemaat de dinler. Köylerde, cenâzenin çıktığı ev mâlî durumuna göre hayvan keser ve taziyete gelenlere yedirir ki buna «Yükleme» denilir. Söz arasında «Falana ne kadar yüklendi» denilir (22).

Iskât-ı salât ve savm, keffâreti yemin çok az olur. Onların yerine mezâr tutma denilen ve mezârın üzerine çadır kurulmak ve birkaç hâfız tutulmak suretiyle gece-gündüz fasılasız Kur'ân okumak suretiyle müteakip Cuma akşamına kadar bu iş devam eder. Ancak bir kişi Cuma akşamı ve gecesinde vefat etmiş ise mezârı başına çadır kurulmaz. Bu dînî bir vecibe sayılır ve genellikle zenginler yerine getirir. Çadır kurma âdetinin şeması şöyledir.

Bu aradaki gün ve gecelerde ölenin mezârı başında çadır kurulur ve Perşembe akşamına kadar kesintisiz, münâvebe ile Kur'ân okunur, hatimler indirilir. Bunun delili olarak;

«Her kim Cuma günü veya gecesinde vefat ederse kabir azabından emin olur (kurtulur)» hadis-i şerifidir (23). Kabir azabından korunmak için diğer gün ve gecelerde Kur'ân okunur tâ ki o geceye gelene kadar (24).

- (21) Mescidde cenâze namazının kılınacağına ama kabristanda kabir üstüne cenâze namazı kılınmayacağına dair bak. a.e., c. 2, s. 470, 471, 486. Musallâ taşının bulunmadığı konusunda, a.e., c. 2, s. 491 e ve c. 3, s. 27 v.d. na bak.
- (22) Cenâze sahibine böyle bir yük ve külfet yüklemenin dînî bir yönü yoktur. Belki o bölgenin örfüdür. Ancak cenâze sahibinin evine komşuların yemek götürmeleri sünnettir. Haberde «Cafer ailesine yemek hazırlayınız, şüphesiz onları meşgûl eden bir iş ortaya çıkmış (evlerinde), cenâze zuhur etmiş» buyurulmuştur. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 3, s. 42. Tirmizî, cenâiz 21. İbnu Mâce, cenâiz 59.
- (23) Tirmizî, cenâiz 72. Müsnedü Ahmed, c. 2, s. 169, 176. 220.
- (24) Mezâr başında çadır kurmak suretiyle Cuma gecesine kadar Kur'ân okuma konusunda dînî bir mesned yoktur. Hattâ kabir üzerine

Yas günü; erkek için 7, kadın için 5 gündür. Genç maktuller için 1 sene kadar sürer (25). Yas günü boyunca erkekler traş olmazlar, kadınlar güzel bir şey giymezler, banyo yapılmaz. Komşular da mâteme katılır, mâtemin sonuncu günü yakın bir komşu cenâze sahiplerini davet ve onları birer birer traş eder ve böylece mâtem de biter (26). Ölü ardından mevlût okuma âdet değil, ancak çadır kurulu olduğu sürece her ikindi vakti ölünün erkek akrabaları mezâr başında Hatm-i Hâce duası okurlar (27). Erkeklerin sandukasız ve kadınların sanduka ile defni sünnet sayılır (28). Yüksekova tarafında cenâzenin defninin üçüncü günü, cenâze sahibesi kadınlar mezarlığa gider ve çocuklara orada çerez dağıtırlar. Sene-i devriyede de cenâze ardından kurban kesilir ve dağıtılır ki, buna «Ser-i Sâl» denilir (29).

Kazaların hemen hepsinde külfet taşıyan bir kısım âdetler her geçen yıl unutulmakta, bırakılmaktadır.

-
- oturmamak yaşaktır. Ancak «Cuma gecesi veya gündüzünde vefat eden kişi kabir azabından kurtulur» hadis-i şerifinin zorlayıcı bir tefsirine dayanmaktadır. Iskât-ı savm; «Herhangi bir özür sebebiyle orucunu tutamayıp bilahare de vefat eden kimsenin terekesinden fidiye verilmesi gerekir» kâidesinden çıkarılır. Yemin keffâreti de böyledir. Iskât-ı salât ise; İslâm Hukukcularınca konunun iskât-ı savma kıyasıyla halledilmiş bir meseledir. İzah için Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 3, s. 12 v.d., s. 197, 198, c. 8, s. 182 vd. na bak.
- (25) İslâm'da kişi ölüm döşeğinde iken vefatından üzölmek, feryâd etmeden ağlamak vardır. Süresi ise; bazılarına göre 1 gün, bazılarına göre ise üç gündür. Erkek-kadın, genç-ihliyâr ayrımı yapılmaz. Rasulullah (s.) de oğlu İbrahim vefat edince ağlamıştır. a.e., c. 3, s. 15, 16.
- (26) Komşuların da mâteme katılması mendûb, ancak diğer hususlar birer âdet veya bid'atdır. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 3, s. 13, 14.
- (27) Okunan Hatm-i Hâce duası aşlında Kur'ân-ı Kerîmin bazı sûrelerinden ibaret olup sünnettir. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 3, s. 12, 23. Hatm-i Hâce şöyledir: Fâtiha-i Şerife 1, Elif Lâm Mîm Zâlik 1, Yâ Sîn 1, Tebâreke (Sûre-i mülk) 1, Nebe sûresi 1, Sûre-i fil ve ondan sonrakiler 1 er defa okunur.
- (28) Cenâzenin, kabristana kefenlenerek konması, mezârın üzerinin tahta, taş veya saz ile örtülmesi sünnettir. Onun için sanduka ile defin nihâyet bir âdetten öteye gitmez. a.e., c. 3, s. 4, 5.
- (29) Şâfiî mezhebinde kadınların mezâr ziyâretine daha geniş ruhsat verilmiştir. Onlar da ziyâret edip Kur'ân okuyabilirler. Fakat diğer hususlar dîmî olmaya, ölü için hayır temennisinden öteye gitmeyen âdetlerdir. a.e., c. 3, s. 23.

b — AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ HUSUSLAR

Hakkâri ve yöresinde diğer bazı illerimiz ve çevresinde olduğu gibi, beşik kertmesi (Kürdce, Karineve = Değiştirme) usûlü vardır. Bundan maksad; çocuklar henüz daha beşikteyken velileri tarafından birbirleriyle nişanlanmasıdır. Babaların aile içerisinde geniş yetkiye sahip oluşu sonucu oğlunu veya kızını istediği ile nişanlıyor veya istediğine veriyor, rızalarını hiç almıyor (30). Ancak yakın zamanlarda bazı aileler evlenecek çocuklarının görüşünü almaktadır. Hiçbir surette velinin rızası alınmadan evlenme akdi yapılamaz (31). Şâfiî mezhebine göre de «Nikâh akdi ancak velinin rızasıyla meşrudur» (32) hadis-i şerifine göre velinin rızası akdin sıhhatinin şartı oluyor.

Akrabadan kız alıp-vermek iyi karşılanır. Modern hukuku ilgilendirmeyen, fakat uyulması da kanunen yasaklanmayan süt kardeşliği meselesine genellikle riayet ediliyor ve Şâfiî mezhebini koyduğu kurallar uygulanıyor (33). Yine de bazan akraba kızı dışarı gitmesin diye maalesef buna uyulmadığı görülüyor. Zengin, aşır kızları tercih sebebidir, dindarlık önemli değil (34).

Nişanlılık devresi pek önemli sayılmaz.

-
- (30) Şâfiî mezhebinde velinin rızasının bulunması akdin sıhhatinin şartıdır. Ancak veli çocuğunu evlendirirken kefâe şartına uymak zordur. Hatta küçük çocuklarını, görüşlerini beyan edemeyecek çağlardayken nikâhlamaları kerih görülmüştür. Onun için çok küçükleri böyle nikâhlamak onlar lehine ileride nikâh akdini fesih hakkını doğurur. Bekâr çocuklarını nikâhlarken, veliyy-i mücbir sıfatını da suiistimâl edemez. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 6, s. 228 v.d.
- (31) Görülüyor ki son zamanlardaki uygulama İslâm Hukuku prensiplerine daha yakındır.
- (32) Buhârî, nikâh 36, Ebû Davud, nikâh 19, Tirmizî, nikâh 14, 17. İbnu Mâce, nikâh 15. Dârimî, nikâh 11. Müsnedü Ahmed, c. 1, s. 25. v.s.
- (33) Şâfiî mezhebinde süt kardeşliğin tahakkuku için bir kadın başkasının çocuğunu ayrı vakitlerde beş defa karnı doyacak şekilde emzirdiğinde o çocuk emziren kadının süt evladı olur ve artık kendi öz çocuklarıyla evlenemez. Böyle bir hâl nikâha kesin surette mânidir. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 6, s. 278. c. 7, s. 172 v.d.
- (34) İslâm Hukuku, evlenecek olan erkekle kadın arasında denklik arar ki, buna Kefâe müessesesi denilir. Dindarlıkları ilk plânda göz önünde tutulması hadislerde şart koşulursa da bu yörede âdet sünnetten önce tutulmaktadır. Tıpkı başka yerlerde olduğu gibi. a.e., c. 6, s. 253, 254, 255.

Evlenmeye tekaddüm eden ve aile hukuku içine giren başlık bu yöre için de çok önemli bir meseledir.

Başlığın verilmiş maksadı; Mehirden ayrı olarak verilen başlık, dinî gösterilmek için, gûya annenin kızını emzirdiğinden ötürü süt hakkı ve kızın cehizini hazırlamada kullanılmak, harcamak üzere verilen paradır. Miktarı; köylerde ellibin TL. sı şehirde yirmibeş bin TL. ye kadar çıkar. Uludere'de otuz ile yüz bin lira arasında değişir. Şemdinli yöresinde nâdiren tarla ve hayvan da başlık olarak verilir. Verilen başlık, bazan evlenecek oğul için, kız babasınca saklanır. Beytüşşebâb tarafında arsa ve otlakiye de başlık olarak verilir. Kız kaçırma başlık miktarı cezâen arttırılır. Böyle bir yükün dinî telâkki edilmeyişini memnûniyetle belirtmek gerekir. Kız babası bu parayı cehiz amacı ile harcamamakta, âdetâ kendisine bir sermyâye yapmaktadır (35). Evlenmede, düğün merâsimi sırasında yapılacak masraflar da oğlan tarafına aittir. İşbu başlık külfetinden kurtulmak için çoğu defa karşılıklı kız alıp vermek söz konusudur. Bu bakımdan bir delikanlı için hemşiresinin olması iyi bir şanstır. Hattâ ikinci veya üçüncü defa evlenecek erkekler bile kendi öz kızını bir erkeğe hanımı olması için vermekte ve o erkeğin kızını veya kız torununu da kendisi nikâhlanmaktadır. Karı-koca arasındaki yaş farklılığı hiç de önemli değildir. Bu şansa sahip olamayan delikanlıların başlık ödeyecek imkânı da yoksa genellikle kız kaçırma vak'aları ortaya çıkmakta (36). Bu durumda hiç şüphesiz nikâh akdinde velinin rızası olmayınca nikâh akdi de muallal hâle geliyor. Mes'elenin iki şekilde çözüldüğü müşâhede edilir :

Taraflar ya Hanefî mezhebini taklid etmekte; Velî rızası aranmamakta, iki şahit ve tarafların karşılıklı rızası yetmekte (37).

- (35) Bu tutum, nikâhı kolaylaştırmaya terğib ve teşvik eden hadis-i şerife aykırı düşmektedir. Dolayısıyla gayr-ı İslâmî ve gayr-ı meşrû bir âdet olmaktan öteye gidemez. Ülkemizin çoğu bölgelerinde yaygınlaşan bu tutumun din görevlilerince halka sık sık açıklanmasında, mahzurlarının belirtilmesinde fayda vardır. Bir hadiste «Nikâhın en hayırlısı, en bereketlisi meşekkat yönünden en kolay olanıdır» buyurulmuştur. Ebû Davud, nikâh 31. Müsnedü Ahmed, c. 6, s. 82.
- (36) Kız kaçırma ise ne dinin ve ne de hukukun doğru bulduğu bir şeydir. Her ikisince de en ağır ve çirkin bir suçtur.
- (37) Hanefî mezhebine göre; nikâh akdinin sıhhatinin şartı; tarafların karşılıklı rızası; icâb ve kabûl ile iki de şahidin bulunmasıdır. Şâfiî mezhebine göre ise; icâb ve kabûl ile velilerin rızasıdır. Nihâyetü'l-

Yahut da bugünkü ifâdesiyle 60-90 km. lik bir mesâfeye (bir me-sâfe-i kâsıra = ki, gûya Şâfiî mezhebince bu mesâfelerde babanın velâyeti kalkmış olduğundan) gidip orada birisini veli tayin et-mekteler, onlar da rıza verip nikâh akdini yerine getirmektedir-ler (38). Onun için de genellikle o yerde molla bilinen kişilere ve-ya din görevlilerine müracaat ederler.

Bir başka külfeti; görülüyor ki, tatbikâta —bırakalım başka mahzûrlarını— dîni noktadan ne gibi zararlara, tehlikelere yol açıyor. Kız kaçırın oğlanın tarafıyla kız tarafı (rıza ile kaçırıl-sa bile) birbirleriyle hiç konuşmazlar. Uludere'de bir zamanlar baş-lığın ilgâsı için din görevlileri toplanmış fakat alınan kararı kimse dinlememiştir.

Nikâhta mehir genellikle verilmekte, mehr-i müsemâmâ şeklin-de tesbit edilmektedir (39). Altın üzerinden kararlaştırılıp sayı ola-rak belirtilir ki en az iki en fazla otuz altın kadardır. Tesbit olu-nan mehrin hemen hemen tamamı müeccel (vâdeli) dir. Kadın eve geldikten sonra bunları istemiyor veya isteyemiyor. Ancak koca-sına «Bu evden çıkan, yapılan hayır ve hasenâta benim de dahil olmam şartıyla mehrimi sana bırakıyorum» der, koca da artık yaptığı hayırlarda karısını ne derece katar, onun adına niyyet eder, bunu Allah bilir. Mehrin dîni bir görev oluşunu halk tered-

Muhtâc, c. 6, s. 209 v.d., 228 v.d. Bununla beraber Hanefilerce veli-lerin, Şâfiilerce de şahitlerin nikâh akdi esnasında bulunmaları çok önemli bir sünnet sayılmıştır. «Nikâh ancak veliler ve iki âdil şahidin bulunuşuyla mümkündür» buyurulmuştur. Buhârî, şehâdât 8. Ni-hâyetü'l-Muhtâc, c. 6, s. 217.

(38) Şâfiî mezhebi fıkıh kitaplarında velinin veya velâyet hakkı sahibi kişilerin iki merhale veya daha uzak (yaya 12-18 saatlik) bir mesa-feye gittiklerinde çocuklarını nikâhlama yetkisinin o yerdeki en yüksek makam sahibi veliyyü'l-emre ait olduğu belirtilir. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 6, s. 241, 242 v.d. Ancak şimdi kız kaçırılmalar da velinin velâyeti kendisince değil oğlu veya kızının davranışıyla gûya orta-dan kalkmakta, evlenecekler o kadar uzak bir mesâfeye kaçmakta, kaçırılmaktadır. Molla din görevlisi ve benzeri kişilerin de bu kötü niyyete âlet edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Araştırma esnâsında Yüksekova'da böyle bir olayla karşılaşmışır. (39) Mehri; Kur'ânda, hadislerde ve İcma-ı Ümmette kadının hakkı ola-rak belirtilen ve koca tarafından ödenmesi gereken bir vecibedir. Derhâl veya vâdeli olarak ödenebilir. Miktarı; iki tarafın rızasına bağlıdır. Pek tabii tediyesinin güçlük arz etmemesi esastır. Etraflı bilgi için, a.e., c. 6, s. 334 v.d. na bak.

dütsüz kabul eder. Uludere ilçesi ve çevresinde altın olarak verilen mehirde altın sayısının tek olmasına dikkat edilir, üç, beş, yedi, dokuz veya on bir gibi (40).

Bölge halkı dîni nikâha uymaktadır (41). Bölgede çok evlilik yaygın olduğundan ikinci ve üçüncü evliliklerin resmen icrası söz konusu olamıyor. Ama bu onlar için önemli değildir. Zirâ ilk evlilikler bile uzun yıllar resmen tescil edilmiyor, ettirilmiyor. Kız tarafının böyle bir isteği bile olmuyor. Dîni bir mahiyeti olduğuna halkın inandığı nikâh akdinin hiç de ehil ve erbâb olmayan kişilerce yapılması acıklı bir durumdur. Din görevlileri de aslında çoğu yerlerde böyle vekâlet almak suretiyle nikâh akdi yapma ve resmî belgesiz dîni nikâh kıymaktan kaçınılmaktadırlar.

Düğün eğlenceleri; şehirlerde oldukça sâde, köylerde davul-zurnalıdır. Düğünlerde pek içki içilmez. Gelin, babasının evinden çıkacağı zaman yüksek bir şeyin üzerine seccâde serilir. Dâmad tarafından sağdıç ve sağdıçın kadın akrabası, gelini, üç defa besmele okuyarak oturtup kaldırırlar ki bu sünnet telâkki edilir. Kına yakmak, zıfaf gecesinin Cuma veya Pazartesi akşamına rastlaması da dîni bir iş olarak düşünülür. Şemdinli ve çevresinde düğün için belirli günler yoktur. Maddî durumu iyi olan, bir veya birkaç gün düğün tutar. İyi olmayan, düğün için bir külfet altına girmez. Beytüşşebâb'da düğün esnasında ortaya mendil serilir, yardım toplanır. Düğünlerde ilâhiler yalnız Çukurca'da okunur. Köylerde kadın erkek karışık şekilde oynar ve eğlenir ki buna mahallî ifâdesiyle Cergebez denilir, pek hoş karşılanmaz. Beytüşşebâb'da içkisiz eğlenceler vardır (42).

Evin geçimini temin kocaya aittir, kadınlar, kadınlara mahsus işlerde, bağ ve bahçe işlerinde çalışırlar. Hakkâri ilinde yurt

(40) Bu, halk arasında dîni olmayan bir telâkki ve inançtır.

(41) Evet her ne kadar dîni nikâha uyulur ise de bunu kim icra ediyor? Kimin huzurunda yapıyor? Çoğu yerlerde maalesef dîni ve hukukî bilgilerden tamamen mahrum kişiler huzurunda yapıyor. Pek çok köy mabedsiz, imam ve müezzinsiz. Halk, yapımı veya imam tutulması için gayret bile göstermiyor. O takdirde dîni ve dünyevî yönleri olan nikâhın sıhhati haleldâr olmaktadır, doğacak sorumluluk da o derece ağırdır. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 6, s. 224.

(42) Bütün bu hususlar bölgelere has âdetlerdir. İçlerinde sünnet seviyesinde birisi yoksa da mendûb kabilinden olanları vardır. Karışık eğlenceler ve içki âlemleri tereddütsüz gayr-ı İslâmdır.

dışından gönderilen paraya, haram para nazarıyla bakılır, onun için de yeme ve içmede kullanılmaz. Evli olan baba ve çocuklar veya evli kardeşler ortada hiçbir mücbir sebep olmazsa birlikte yaşarlar, ayrı ayrı evlerde yuva kurmayı hoş karşılamazlar. Ayrılma halinde arada dargınlık ve kırgınlıklar olur. Toplu hâlde ve birlikte yaşama durumlarında evin geçimi en yaşlı erkeğe aittir, diğer para kazananlar kazançlarını o erkeğe verirler, bu örfdür. Bu sebepten adliyeye intikâl etmiş nafaka vakaları yok denecek kadar azdır. Ailede çalışmayanlar hayırsız kişi ve evlâd sayılır. Nüfusun çokluğu bereket olarak değerlendirilir. Dinin boşanma hâlinde nafaka verilmiyor. Bu bakımdan mehrin müeccel oluşunun faydası ortaya çıkıyor. Eğer evlilik anında derhal verilse idi, koca belki karısının elinden zorla alıp harcayabilirdi.

Çok karıyla evliliklerde ve kalabalık ailelerde mesken en önemli bir problemdir. İslâmî esasların koyduğu şartlara pek uyulmaz. Çok az kişi her bir ailesine bir oda verir, çoğu ailelerde koca hanımlarıyla birlikte bir odada, çocukların hepsi de bir diğer odada yatıp kalkarlar (43).

Bu bölgede talâkdan «Taş atma» diye söz edilir. Sâdece erkeğe aittir. Kadınların hiçbir talâk verme yetkisi yoktur (44). Oralarda en ağır talâk şekli ve sözü; «Ben seni üç sefer boşadım. Öyle boşadım ki, buradan Bağdad'a kadar ve bir daha ne hoca ne papaz ve ne de başka bir kimse seni bana nikâhliyamaz» şeklindedir. Genellikle üç talâkın birlikte verileceğine inanırlar. Hocaların bir kısmı bir defada verilen üç talâkı bir talâk sayar (45).

(43) İslâm Hukuku kitaplarında aile hukuku bölümünde müstakil bir alt bölüm veya kitap teşkil eden nafaka bahsi karı lehine son derecede önemli hükümler ihtiva eder. Oysa bunların çoğuna ne Hak-kâri yöresinde ve ne de başka yerlerde uyulur. Mesken temini ise buralar için çok önemlidir. Pek tabii buna uymayanlar telâfisi güç zararlara zemin hazırlamış olurlar. Bak. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 7, s. 187-202, özellikle s. 193-195.

(44) İslâm Hukukunda kadının da birkaç yoldan kocasını boşama imkânı vardır ki, bunlardan birisi «Tefvizi talâk» dır. Mânâsı Evlenme anında veya sonra karı, kocasının yetkisinde bulunan üç talâkdan birinin veya ikisinin kendisi tarafından kullanılmasını kocadan isteyebilir şart koşabilir, koca da bu yetkiyi verirse karı talâk için görevlendirilmiş olur ki, işte buna tefvizi talâk denilir. a.e., c. 6. s. 438-440.

(45) İslâm dininde kişilere, kullanılması konusunda yetki verilen, müsaade edilen helâl şeyler arasında talâk da vardır. Ama yine İslâm

Talâk sözü ağızından çıkan kişi ona uyar. Yalan yere Kur'ân üzerine yemin edilebilir ama yalan yere talâk üzerine yemin edilemez. Bu da talâkın halk arasında çok ayıp ve çirkin telâkki edilmesini gösterir, evliler de talâk vermekten çok kaçınırlar. Talâk verilecek kadının resmî nikâhla kayıtlı olup olmaması önemli değildir, karılar arasında hiçbir fark gözetilmez. Bir başka yönden; talâk vermek büyük suç ve şerefsizlik sayıldığından sosyal itibarın sarılacağından korkulur ve çoğu defa talâk veren kişi talâkını ifşadan korkar. Onun için de tahlil işi Hakkâri yöresinde yoktur denebilir. Şemdinli çevresinde boşanılan kadın hiçbir zaman geri alınıp nikâhlanmaz.

Resmî istatistiklere göre birkaç yıllık evlenme ve boşanmalar şöyledir :

H A K K Â R İ İ L İ

Seneler		Toplam	İl merkezi	İlçe merkezleri	Bucak ve köy
1971	Evlenme	79	25	54	—
	Boşanma	—	—	—	—
1972	Evlenme	32	—	31	1
	Boşanma	8	?	?	?
1973	Evlenme	53	21	31	1
	Boşanma	2	?	?	?

(46)

dini kaynakları, hadisler bu yetkinin kullanılmasını hiç de hoş görmez. Hadislerde; «Helâl kılınıp da Allah'ın en fazla buğz ettiği, istemediği şeyler arasında talâkdan başkası yoktur», Ebu Davud, talâk 3, İbnü Mâce, talâk 1 ve «Helâl kılınıp da Allah'ın en çok beğenmediği, kullanılmasını istemediği şey talâktır», aynı yerler, buyrulur. Yine hadiste «Dünya metaı, varlıkları arasında salih ve güzel huylu kadından üstün bir şey yoktur» buyrulur. İbnü Mâce, nikâh 5. Bir kimse talâk-ı bâini verdiğinde (bir defada üç kere boşamayı belirten) sözler kullandığında Şâfiî fakihlerinin çoğuna göre üç talâk sayılır, bazıları ise 1 talâk kabul eder. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 6, s. 426, 427.

(46) Devlet İstatistik Enstitüsü, Evlenme İstatistikleri 1971, 1972, 1973. Boşanma İstatistikleri 1971, 1972, 1973.

Şu üç yıllık evlilik ve boşanmayla ilgili rakamlara bakılacak olursa yüz binin üzerinde bir il ve mülhakâtında yıllık evlilik miktarı ortalama 52 dir. Nüfûs artışı ise hızlı sayılır. Bundan çıkarılan sonuç; ilk evlenmeler de olsa halkın resmî evlilik merâsimine ilgi göstermeyişidir.

c — MİRÂS HUKUKU İLE İLGİLİ HUSUSLAR :

Hakkâri ve ilçelerinde, tereke İslâm Hukuku kaidelerine göre paylaşılır kanaatı vardır. Ama durum hiç de böyle sayılamaz. Eğer mirâscılar arasında küçük yaştakiler var ise tereke derhal taksim olunur. Zira böyle durumlarda tereke taksim edilmeden hiçbir mal yenilmez. Çünkü ortada küçük yetim kişi veya kişiler vardır. Taksim şekli hiçbir yazılı belgeye dayanmaz. Mirâscılar arasında taksim devamlı olarak sözlü yapılır.

Kızlar hiçbir surette mirâstan payını alamaz. Kız küçük iken mirâs payı verilmişse bile evlenince o payını alıp götüremez. Bu o bölgeye has bir örfdür. Kız yetişkin ise payı ayrılır ama yine de alıp götüremez, böyle bir hareket ayıp ve çirkin sayılır Genellikle kızlar mirâs paylarını gönüllü veya gönülsüz erkek kardeşlerine bağışlarlar.

Daha genel bir kâide şudur : Kadın gayr-ı menkûlden hiç pay almaz, menkûlden icabında pay alır. Kız gelin olup giderken de «Bu ileride miras payını götüremiyecektir» diye onun yerine herhangi bir şey de verilmez (47).

Dul kalan kadınlar umûmiyetle kendi öz çocukları yanında kalır, mirâstan ne pay alır ve ne de pay verilir.

Dağlarda şahısların tasarrufunda bulunan otlakiyeler de mirâscılar tarafından taksime uğrar.

Müteveffa bir vasiyette bulunmuşsa buna aynen uyulur.

Mirâsla ilgili işler köy hocalarına, din görevlilerine danışılır, mahkemelerde açılan tereke davaları yok denecek kadar azdır. Son

(47) Görülüyor ki, İslâm hukuku hükümlerini yani Ferâiz Ahkâmını kendi aramızda uyguluyoruz zannına kapılanlar aslında ne onu ve ne de bugünkü hukuk hükümlerini aralarında uyguluyorlar. Onlardan tamamen ayrı, örf tabi olmaktadır.

zamanlarda Medenî Kanun hükümlerini tercihle mahkemelere müracaat edenler çıkıyor.

ç — BORÇLAR HUKUKU İLE İLGİLİ KONULAR :

Fâizcilik : Fâizin her nevi ve şekli bu bölgede revacta değildir. Hattâ mevduât sahipleri dînî inancı ne olursa olsun namlarına tahakkuk eden fâizleri bankadan almazlar. Ayrıca halk birbirlerine fâizle para ahp vermezler. Bazıları fâiz endişesiyle bankaya para bile yatırmazlar. Gizliden gizliye tefecilikle uğraşanlar cemiyette hiç de hoş karşılanmaz. Para fâizsiz tarla icarsız usûlü vardır. Şemdinli yöresinde bu usûl bilinmiyor (48). Şemdinli, Bey-tüşşebâb ve Uludere taraflarında fâizle bankaya para koymak ve almakta bir mahzûr görülmez.

Gıda maddelerinden bilhassa şeker ve unda ihtikâr yapıldığı gibi otta da ihtikâr yapılır (49).

Zirâî ortaklıkta genellikle üç şekil vardır; 1 — Yarıcılık : Tohumun yarısı tarla sahibinden, yarısı ortakçıdan olmak üzere elde edilen hasılât yarıya bölünür. Bu durumda saman emek sahibi çiftçiye aittir. 2 — Eğer tarla sahibi veya çiftçi tohumun tamamını verirse hasılâttan tohum çıkarılır, geri kalan yarıya bölünür. 3 — Onda birlik ortaklık ki, tarla sahibi hiçbir şeye karışmaz ve sadece gelirin onda birini ister. Buna da onda birlik ortaklık denilir (50).

(48) «Para fâizsiz tarla da icarsız» ifâdesinden maksad; A, B ye fâizsiz olarak 5000 TL. sı ödünç verir ama B ye ait bir tarlayı da para ödenceye kadar kira ödemeksizin eker-biçer, işte buna denilir. Ülke-mizin daha pek çok yörelerinde böyle bir muamele vardır. Ödünç verme ile ilgili bu müessesede «tarlanın icarsız oluşu» şartı fâsid bir şarttır. Akid muteber ve şart fâsid olunca ödünç veren A, B ye ait tarlayı icarsız ekemez. Ortada sebepsiz iktisab veya merhûn mal-dan mürtehinin istifadesi vardır ki, her iki halde de A nın elde ettiği kazanç gayr-ı meşrûdur. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 4, s. 281.

(49) Gıda maddelerinin her nevinde ihtikârda bulunmak İslâm dinince yasaklanmıştır. Bu yoldan temin edilen kazanç da haram sayılır. Ancak otta söz konusu ihtikâr genel olarak bilinen ihtikâra benzer. Zirâ bu pek mümkün olmayan, —ihtikârda aranılan şartları taşımayan— bir ihtikâr nev'idir. İbnü Mâce, ticârât, 6. Müsnedü Ahmed, c. 1, s. 21, c. 2, s. 33. Dârimî, büyü 1, 2 ve Tecrid-sarih tercesinin c. 6, s. 448 ve devamındaki hadislerin izahlarına bakınız.

(50) Zirâî ortaklık burada oldukça özel bir durum arzeder. Zira toprak fazla verimli sayılmaz. Onun için tohum daha önemlidir. Burada bi-

Selem akdinin uygulanış alanı oldukça yaygındır. Ve bu akid-ler isim olarak da «selem akdi» şeklinde bilinir. Hayvan karnındaki yavrular daha güz mevsiminde iken satılır. Yün, ceviz ve benzeri şeylerde de selem akdi uygulanır (51).

Hayvan ortaklığı bir akid ve anlaşma nevi vardır. Bunun tabikâtı şöyledir;

Eğer hayvanlar 6 sene müddetle ortaklığa verilirse hayvanın (koyunun) bütün yan ürünleri taraflar arasında yarı yarıya bölüşülür. 3 sene müddetle yarıcılığa verilirse yün ve yavru yarıya bölünür, süt tamamen hayvanı besleyene aittir. Ancak üç sene sonra meselâ koyun sahibinin verdiği esas koyunlardan sağ kalanlar koyun sahibinindir. Eti yenilebilir şekilde ölenlerin eti de asıl koyun sahibinindir. Hayvancılığın kuvvetli olduğu Yüksekova'da koyun ortaklığının bir başka nevi de şöyledir: Koyun sahibi koyunlarını bir şahsa satar. Ancak kış mevsimi boyunca beslemek şartıyla bâyi elinde koyunlar bırakılır. Bahar mevsiminde koyunlar bir üçüncü şahsa satıldığında ilk önce koyunların ilk müşterisi ana parayı alır. geri kalan miktara (kâr veya zarara) ortak olurlar. Hayvanların alafını (yemini) ilk satıcı temin eder. Bu yönden ilk müşteri hiçbir şeye karışmaz. Bu usûle Yüksekova tarafında «Mâve Sultan» denilir.

6 yıllık koyun, sığır ve camuz ortaklığı da yine Yüksekova tarafında biraz farklıdır. Emek sahibi ile mal sahibi bir anlaşma yaparlar ve her sene o anlaşma hükümleri yerine getirilir. 6 ncı senenin sonunda ana ve yavruların hepsini yarı yarıya bölerler (52).

linen ve yukarıda anlatılan zirâî ortaklıkların hükmü İslâm Hukukuna göre şöyledir: Genel kâide; emekle tohum aynı kişide birleşmez. Buna göre birinci nevi ortaklık muteber değil. İkinci nevide tohum tarla sahibinden ise muteberdir. Üçüncü nevi ortaklık kira akdine benzerse de kira ücreti kesin belli olmadığından bilinmeyen bir şeyin ücret tayin edilmesi sebebiyle akid yine muteber değildir. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 5, s. 244 v.d. s. 261 v.d.

- (51) Tarafların birbirinin muzdâr durumlarından istifâde etmemeleri şartıyla İslâm Hukukunda meyvelerde, sebzeler ve hayvanlarda selem akdi câizdir. Selem; hâlen ortada bulunmayan fakat kısa bir gelecekte olması kesin bir şeyi sayı, ölçü, tartı hesabıyla önceden satmak demektir. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 4, s. 182-186 ve 203-205.
- (52) Tarafların rızalarıyla yapılan bu ortaklık nevelerinin her birisi İslâm Hukukunda da muteberdir. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 5, s. 219 v.d. ve bilhassa 238 v.d. na bakınız.

Yaylak ve otlak sahipleri para karşılığı hüdâ-ı nâbit otları satarlar (53). Mer'a ihtilâfları, araziye tecâvüzler çok fazladır.

Hileli müzâyedeler, devir usûlü ve peşin ve taksitle satışlar arasında fiyat farkı uygulaması (54). Yüksekova taraflarında çok fazladır.

Halkın en çok şikâyet ettiği konulardan birisi de rüşvettir. Haklı veya haksız bir takım işlerin yapılmasında rüşvete sık sık müracaat edilir. Bu konuya zorlayan, biraz da vatandaşların işinin düştüğü iş yerleridir. İleride kaçakçılık bahsinde konuya yine dönülecektir (55).

d — CEZA HUKUKUNU İLGİLENDİREN KONULAR :

Hakkâri ve benzeri illerimize gitmeden, o yerler hakkında, günlük hukukî konularda insan müsbet veya menfi bazı şeyler işliyor. Bunların hakikâtle ilgisini tesbit için gidildiğinde söylenen değil, söylenilmeyen birçok şeylerle karşılaşılıyor. İşte bunlardan bir kısmı da ceza hukukunu ilgilendiren konulardır.

Kan davası mevcuttur. Kasden ve hatâen katil ve müessir fiil ikâında mağdurun kendisi veya tarafları hukuk mahkemelerinde maddî ve mânevî tazminât talebi yerine, suçlu taraf ile oturup anlaşma yapıyor ve bir miktar para alıyorlar ki buna «Diyet, kan

(53) Bir kimsenin kendi otlakiyesinde, hiçbir emek sarf ederek yetiştirmediği, kendiliğinden biten ve ihtiyacından fazla olan otları para karşılığı satması İslâm Hukukunda münâkaşa konusu olup hâkim fikre göre; doğru değildir. Çünkü hadis-i şerifte «İnsanlar üç şeyde ortakdırlar; su, ot ve ateş» buyurulmuştur. Ebu Davud, büyü 60. İbnu Mâce, rehî 16. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, el-Emvâl, s. 297. Müsnedü Ahmed, c. 5, s. 364. Arazi sahibi mülk olmayan arazide ot bulamıyan kimsenin ihtiyacını karşılayacak kadar ot zabtına ve istifadesine mâni olamaz. Ebû Ubeyd, a.e., s. 298 v.d. Nihâyetü'l-Muhâtac, c. 3, s. 445 v.d.

(54) Bunların herbirisi İslâm Hukukunca yasaklanmıştır.

(55) Rüşvet, ülkemizde hergeçen gün ictmâî bir hastalık halini almaktadır. Önüne bugünkü mer'î mevzûât, tahsil ve terbiye ile geçmek çok güçtür. Müeyyideleri artırmak gerekir. Eğer güç olmasa idi bugüne kadar bu ictmâî hastalık artmaz aksine azalardı. Hadis-i şeriflerde yasaklanmıştır. Nitekim bir hadiste; «Allah ve Rasûlü rüşvet alana da rüşvet verene de lânet etsin» buyurulmuştur. Tirmizî, ahkâm 9. Ebû Davud, akdiya 4. İbnu Mâce, ahkâm 2. Müsnedü Ahmed, c. 2, s. 164, 190, 194.

bedeli, müsâleha bedeli, hıyn bedeli» demektedirler. Zira böyle bir para veya ayn, cürüm ceza mahkemesince görülse de yine verilir. Hâl böyle olunca bu terim İslâm Hukukunda mevcut olan diyet müessesesinin ifâde ettiği anlama gelmiyor, yalnızca bir isim benzerliği vardır o kadar.

Diyet verilen yerlerde, cemiyette ictimâî mevkii yüksek olanlar (aşiret reisleri) bir araya gelirler, din görevlilerinden de aralarına alırlar ve diyeti tesbit ederler. Şemdinli ve Çukurca taraflarında Irak tarafından gelen şeyhler diyet meselesini çözmektedir. Şöyleki; katil vak'alarında öldürme eğer kasıtlı ise diyet olarak meselâ 50 bin TL. sı ve suç âleti silah verilir. Bu miktar 100 bin TL. ya kadar çıkar. Bu miktar şer'a göre değil örfe göredir. Hatâen katillerde para miktarı daha azdır, silâh da verilmez. Yaralamalarda yaranın diyeti cinsine göre değişir. Yaralamada kasıt yoksa diyeti de gerekmez. Birçok aileler hatâen katillerde de diyet almazlar.

Diyet denilen işbu tazminâtı ödeme şekli aileden aileye değişir. Bazı aşiretlerde aşiret mensupları müştereken öder. Küçük ailelerde suçlunun kendisi öder. Diyet genellikle nakid olarak verilir. Eskiden ve hâlen bazı yerlerde tarla da diyet olarak verilir ki, o tarlaya «kan tarlası» denilir. Tarla kan bedeli olarak tesbit edilince tapu ferağ zâhiren satış senedi ile yapılır. Diyet olarak para tesbit olduğunda onun karşılığı menkûl mal da verilebilir.

Bu diyet mağdurun bizzat kendisine, küçükse velisine ve mak-tûlün en yakın erkek mirâscılarına verilir. Buna rağmen dava âmme davası olup takibi şikâyete bağlı değildir. Diyetin tatbik sebebi; iki tarafı barıştırmak ve sürüp giden kan davasına son vermektir. Diyet verildikten sonra mağdur şahsî davasından vazgeçer, hukuk mahkemesine başvurmaz. Uludere ve havâlisi ile Bey-tüşşebâb'ın bazı aşiretleri arasında diyet usûlü yoktur. Oralarda tarafların aşiret reisleri bir araya gelirler ve birbirlerine meselâ sigara ve benzeri şeylerle ikramda bulunarak birbirlerini bağış-larlar, barışırlar. Böyle bir tatbikâta rağmen kan davası sürüp git-mektedir (56).

(56) Diyetle ilgili olarak buraya kadar anlatılanların hepsi ve tatbikât o yerlere mahsus bir örfdür. İslâm Hukukunda bir müeyyide ve mü-essesese olan diyetle buradaki arasında sırf bir isim benzerliği vardır, o kadar. Ancak sulh bedeli denilmesi doğrudur. Çünkü asıl amaç;

Diyet usûlüyle ihtilâfı çözmeye bazı dîni kâidelerden, özellikle sulhlaşmayı tavsiye eden hükümlerden istifâde ve onları delil gösterirler. İşte böyle bir helâllaşma ve sulha rağmen mağdur tarafı mahkemede maddî ve manevî tazminât talep ederse her iki tarafın adamları buna güvenir. Sulhu bozmak gayr-ı ahlâkî bir davranış sayılır. Birkaç bölge hariç böyle bir diyetle her geçen gün kan davalarının kısmen de olsa azaldığına bazı yerliler kânidirler. Sulha yanaşmayı mensubu olduğu aşiret ve aile fertleri de desteklemez.

Mala tamaen cana kıyılmaz, mal için hiçbir katil vak'ası yağma ve gasb yoktur (57). Kiralık kâtil söz konusu değildir. Kız kaçırma ve tarla davalarında da adam öldürmelere rastlanılır.

Bölgede mevsuf hırsızlık yoksa da basit hırsızlık vak'aları sık sık oluyor. Böyle durumlarda ekseriya mahkemeye gidilir. Hırsıza ebeveyni bile sahip çıkmaz. «Cezası ne ise bulsun» diye beddua ederler. Halk arasında yalan şahitliği ve rüşvet vermek oldukça yaygındır (58). Zinâ ve benzeri suçlarda mücrim ekseriya mahkemeye verilir. Elllerinden gelirse intikam yolu tercih edilir. Bazılarını da affettirmek suretiyle veya araya giren aşiret reisleri kapatmaya çalışırlar (59). İçki ve kumar suçları ne il merkezinde ne de ilçe ve köylerde yaygındır Müskirât son yıllarda biraz fazla tüketiliyorsa da daha çok dışarıdan gelenler kullanıyor.

Gizli kalmış suçlardan eroınman ve livata yok ise de resmiyete intikâl etmemiş zinâdan bazan söz edilebilir. Bunlar ya adliyyeye intikal etmiyor veya ettirilmiyor. Bunun sebebi; çevrenin dar-

taraflar arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmektir. Sulh bedeli de tarafların karşılıklı rızalarıyla tesbit olunur, bazan sembolik bir şey de sulha vesile sayılır. Konunun İslâm Hukuku hükümleri ışığında izahı için; Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 7, s. 315 v.d. Abdulkâdir Udeh, et-Teşriu'l-Cinâf, c. 2, diyet için s. 176-183, sulh için 167-169 a bak.

- (57) Bu nevi yol kesme ve soygunlar daha ziyâde Güneydoğu Anadolu'da Mardin ve havalisinde yapılmaktadır.
- (58) Yalan şehâdetin ve rüşvetin dîni ve laik hukukta kötülüğünü, yasaklığını açıklamak için delile lüzum yoktur.
- (59) Zinâ gibi aile ve cemiyeti kökünden sarsan bir suçun İslâm Hukukunda affı söz konusu değildir. İslâm Hukuku gerekli ceza ne ise onun aynen tatbikini ister. Onun için ne modern hukukta ve ne de İslâm Hukukunda zinâ cürmünden doğan bir misilleme ve intikâm söz konusu değildir.

lığı, çoğu defa tarafların akrabalığı ve ihbâr vâki olduğunda aşiretin izzet ve şerefini yitirme korkusudur. Kalabalık nüfusun, yakın akrabaların dar evlerde kalışlarıdır. İlçelerin birisinde çocuk sevici ve kullanıcı birisi cürmü meşhûd halinde yakalanıyor ve hemen tutuklanıyor. Çok geçmeden, başta mağdurun akrabaları olmak üzere ilçe halkı toplu halde mahkemeye yürüyor ve mevkûf sanığın kesin surette tahliyesini istiyorlar. Psikolojik baskı altında kalan idareciler halkı teskin ve bir vukuâtın çıkmaması için gerekli ne ise onu yapıyorlar (60). Halbuki benzeri bir cürüm Orta Anadolu'da nüfusu biraz daha kalabalık bir ilçede işleniyor, sanık kolluk kuvvetlerinin yardımıyla linç edilmekten kurtuluyor. Emniyet tedbiri altında duruşmalar yürütülmüş ve mahkûm kişi hânesini bilinmeyen bir yere nakletmiştir, cezasını da yine bir başka yerde çekmektedir.

e — KAÇAKÇILIK :

Bölgenin ferdi ve ictimâî hastalıklarının en başında gelir. Hakkâri, yurdumuzun Irak ve İran'la komşu düşen, hududu olan bölgesindedir. Beytüşşebâb ve İl merkezi hariç, Uludere ve Çukurca ilçeleri Irak'la, Şemdinli ilçesi hem Irak ve hem de İran'la, Yüksekova ilçesi de yalnız İran'la komşudur. Gerek Irak ve gerekse İran'ın Türkiye ile komşu olan bu bölgelerinde aynı mahallî dili (Kürdceyi) konuşan müslüman ve hattâ birbiriyle çoğu defa akraba olan halk oturmaktadır. Bir bakıma parçalanmış aileler halindedirler. Hattâ Beytüşşebâb halkının bile pek çok akrabaları Irak tarafındadır.

O çevre halkının akrabaları dil birliği ve araziyi iyi tanıyışları sebebiyle resmî veya gayr-ı resmî yollardan karşılıklı ve kolayca gidiş-gelişlere sebep oluyor. Pek tabii bu gidiş-gelişler ne ülke ekonomisi ve ne de ülke güvenliği açısından faydalı sayılır. Sebebine gelince: hem Irak'dan ve hem de İran'dan gûya öşür ve zekât toplamak için gelip de halk arasında mevcut idare aleyhine menfi propoganda yapanlar mevcuttur. Halkı bunlara karşı uyardırma din görevlileri yetersiz kalıyor. Dahilde pek çok müslüman vatan-

(60) Suçları ve suçluları gizleme, ihbâr etmemenin asıl sebebi; pek tabii ne dinî ne ahlâkî ve ne de hukûkîdir. Bu, tamamıyla bölgede aşiret hayatının hakimiyeti, şeref ve itibarı yitirme korkusundan doğmaktadır.

daş dururken çeşitli nedenlerle öşür ve zekât harice kaçırılıyor ve halk nazarında bu normal telâkkî ediliyor (61).

Kaçakçılık mevzularına gelince; Türkiye'den o taraflara bol miktarda canlı hayvan, un şeker, yağ, bal, v.s. gıda maddeleridir. O taraftan Türkiye'ye sokulanlar ise; bol miktarda silah ve mühimmâtı, ucuz giyecek maddeleri, ev eşyası ve gaz yağı gibi şeylerdir. Bunlardan hayvan kaçakçılığına temas etmek gerekirse:

Et ve Balık Kurumu bugüne kadar o bölgede bir kombina kurmuş, şube açmış değildir, şu anda Yüksekova'da bir tane inşa edilmektedir. Tüccar da buralara zaman zaman gelip mal almıyor. Senede bir defa geliyor ve çok düşük fiyatla mal satın almak istiyor. Onun için hayvan sahipleri her türlü tehlikeyi göze alarak sürüler halindeki canlı malını komşu ülkelere götürmeye karar veriyor. Zira malını orada değer fiyatıyla satacak, dönüşte ucuz bazı mallar getirecek, değeri yüksek olan Irak veya İran parasını Türk parasına çevirirken bir kârı söz konusu olacaktır. Fakat asıl konu; canlı malların hududu geçmesidir. Nâdiren hiçbir gümrükçü ve vazifeli ile karşılaşmadan hudud geçilip gidilir. Çoğu zamanda hudud vazifelileriyle karşı karşıya gelinir. İşte o zaman hâdise şu şekillerden birisine dökülür.

1 — Bazan mal kaçırılacağını öğrenen hudud görevlileri, mal sahibini ikâz eder ve böyle bir işe girişmemesi kendisine bildirilir, başka bir takibâta girişilmez.

2 — Bazan mal henüz hududa gelmeden mal sahibi niyyetini hudud görevlilerine anlatır. Onlar da bu duruma izin vermezlerse adam geri döner, gider. Hakkında bir işlem yine yapılmaz.

3 — Bazan hudud vazifelileriyle mal sahibi maddî bir şey karşılığı anlaşılır ve hayvanları da geçirmeye muvaffak olurlar. Bu uygulama da nâdiren olur. Ne mal sahibi ve ne de görevli kişiler hakkında bir işlem yapılabilir.

4 — Bazan da hudud görevlisi mal sahibiyle maddî bir şey karşılığı anlaşır ve mal sahibi bunları verir. Fakat o hudud görev-

(61) Halbuki dînî bir vecibe sayılan zekât ve öşürün sarf mahalleri yakın akrabalar mahalle halkı kısaca en yakın çevredir. Hattâ yakın çevrede muhtaçlar durup dururken bu vecibelerin başka yerlere naklini İslâm Hukukçuları doğru bulmaz. Nihâyetül-Muhtâc. c. 3, s. 135 v.d.

lisi üst makamlara «Bugün veya gece hududdan mal kaçırılacağını istihbâr ettiği»ni bildirir. Her şeyin yolunda gittiğini sanan mal sahibi hududu geçmek üzere iken mallarıyla birlikte yakalanıverir. Mallar müsâdere ve kendisi de mahkemeye sevk edilir. Müsâdere edilen mallar gümrük tarafından açık, alenî müzâyedeye çıkarılır. Hayvanların ya asıl mâliki ya yakın akrabaları alenî müzâyedeye girer fiyatı pek artırmadan mallarını alırlar ve tekrar gayr-ı resmî yoldan kaçırma fırsatını kollarlar. Gümrük bazan müzâyedeye satışa çıkarma yerine, sürüyü o bölgedeki askerlere yedirilmek üzere birliklere verir. Bu durumda malların gümrüğe tekrar teslim ve satışını temin için araya bir kısım nüfûzlu kişiler konulur, ortada pek çok şeyler döner.

5 — Çoğu zaman mal sahibi, hudud vazifelilerine hiç haber vermeden hayvanları geçirmeye çalışır, yakalanmazsa geçip gider, yakalanırsa kendisi mahkemeye verilir, hayvanları da gümrüğe ve ya askerî birliklere teslim edilir. Mahkemeye verildiğinde cezaî takibâtтан kurtulmak için her türlü kanûnî veya gayr-ı kanunî bir takım yollara müracaat eder, hayvanlar için de aynı şeyi dener, kapıları zorlar.

6 — Bazan da yalancı şâhitler bulmak suretiyle onların şu şekilde ifâde vermesini temin ve malını ve kendisini kurtarma yolunu araştırır. «O, mallarını falan otlakiyede otlarken hudud görevlileri gelip hayvanlarını götürmüştür. Hiçbir kusuru yoktur» derler. Böyle bir şehâdet üzerine delil de bulamıyan karşı taraf ve hâkim ne yapabilir? Kanun neyi âmir ise onu...

Su sayılan kaçakçılık nevelerinin her birisinde vatandaş yaptığının dinen doğru olmadığını biliyor. Din görevlileri uyarda bulunuyorsa da vatandaş «mebûriyet altında böyle bir iş yaptığını» beyanla işi önemsemiyor.

Cansız eşya, tabanca, radyo v.s. elektrikli malzemeler, giyim eşyası gibi şeylerin kaçırılmasında da uygulama hep aynıdır. Çoğu zaman cemiyetin en fenâ hastalığı, rüşvet maalesef araya giriyor. Bundan da hem vatandaş ve hem de devlet büyük ölçüde zarar görüyorsa da veren ve alan bu zararları hiç düşünmüyor. Böyle bir ihmâlin sonucu bilhassa yurda giren hafif silahlar ve mühimmâtı askerî birliklerimizin elindeki silahlardan çok daha modern olduğu söylenir. Her erkeğin elinde en az birkaç modern tabanca veya makinah tûfek vardır. Yaylalarda yaz aylarında makinah tûfek

seslerini işitmek olağandır. Uludere Belediye Başkanının öldürülmesinde kullanılan modern silahlarla askerimizin elindeki silahların durumunu olaya şahit olanlardan işitmek yeterlidir.

f — İBÂDETLER VE DİĞER KONULAR :

Araştırma esnasında görüşülen kimselerin ifadesinden ve günlük hayatta görülenlerden anlaşılan husus; Halkın câmi ve cemaate ilgisizliğidir. Câmiler boş, kahveler doludur. Eski bir kasaba iken bugün birkaç hanelik köy haline gelen Nehri'de ve Beytüşşebâb ilçesine bağlı 1000 den fazla nüfusu olan Yeşilöz köyü ve benzeri meskûn mahallerde ne câmi ne imam ve de müezzin vardır. Halk ise tamamen müslüman. Din eğitimi veren kurs ve okulların bulunmayışı yeni neslin dîni eğitimden marûm yetişmesine yol açıyor. Okullardaki Din Dersi öğretmenlerine, karşı görüşteki öğretmenler derhal «Faşist» damgasını vuruyor, aleyhinde asılsız propogandalara girişiliyor, din aleyhtarı propogandalar yapılıyor. Böylece öğretmen talebesi üzerindeki otoritesini yitirmiş oluyor. Yalnız Din Dersi öğretmeni mi? Bunun yanında gayretli ve iyi niyetli memurlar için de durum aynı. Pek çokları kısa bir süre sonra faşistlikle itham ve yerlerinden naklediliyorlar, nakillerine sebep olanlar ise yerlerinde bâki, işlerine devam ediyorlar. Bir siyâsî görüşün karşısında olan görüşlerin hepsi aynı paralelde düşünülüp değerlendiriliyor. Câmi kürsüsünde vaaz veren hoca efendi bile oralı olmasına rağmen faşistlerin ajanı olarak vasıflandırılıyor. Devletin tam veya eksik iyi veya kötü faaliyet gösteren her türlü eğitim müesseseleri bulunmasına rağmen din eğitimi veren okulların bulunmayışı, iyi ve kötüyü karşılaştırma imkânından mahrum, şartlanmış kafaların yetişmesine yol açmıştır.

Bir kimse sağlığında «Ben ölünce şu kadar lira veya şu kadar koyunumu hayır yapın diye vasiyette bulunur» ve nitekim bu nevi vasiyetler de yerine getirilir. Eskiden gayr-ı menkûl vakıflar var idiyse de şimdilerde vakıf yapılmıyor. Ama mütevelliler elinde bulunan vakıflar vardır. Onlar geliri istedikleri gibi harcıyor. Mâbedler v.s. hayır müesseseleri yalnız halkın yardımıyla idâre ediliyor. Halkda pek vakıfta bulunma arzusu yoktur.

Zekât ve öşür oldukça enteresan durum arz eder. Her şeyden önce halk zekâtını ve öşrünü tam sıhhatli ödemez. Yaygın mezheb Şâfiî olunca kadınlar zînet eşyasının zekâtını vermiyorlar. Hatta

bazı hallerde koca Hanefî mezhebinde olmasına rağmen karı, sırf zînet eşyasının zekâtından kurtulmak için Şâfiî mezhebinde kalıyor. Eğer zînet eşyası senede iki veya üç defa takılmazsa onun da zekâtı icâb ediyor (62).

Hububâtta muhtaç kişilere öşür verilir. Pirinç kısrılı olduğundan 1/20 si öşür verilir. Buğday ve arpada 1/10 dur. Nisâb; 5-6 merkep yüküdür ki, yaklaşık 600-700 kg. dır Şemdinli. Beytüşşebâb ve Uludere'de mahsûlün öşrü pek verilmemektedir (63).

Hayvanların zekâtı ise; eğer hayvanlar kapalı bir yerde 3 günden fazla yemle beslenirse zekâta tabi değildir. Yüksekova tarafında bir ara bu fikre itibâr edilmişse de şimdilerde 6 aydan fazla otlatılmalarda otlatılan hayvanın zekâtı verilir. Bazı hocalar da «hayvanların alafı orakla biçilirse o hayvanların zekâtı verilmez» demişlerdir ki tatbikât hep böyle ceryan etmektedir (64).

Ticâret maksadıyla elde bulundurulan hayvanlar ve diğer malların kıymetlendirilmesi yapılır ve zekâtı o kıymet üzerinden ödenir. Zekâtın para olarak ödenmesi fikri yaygındır. Tatbikâta mal olarak da verilir. Hububâtta verilen öşür genellikle rastgele kişilere, bazan da imam veya müezzine verilir. Zekât veya öşür toplayan medreseler, tekkeler v.s. kuruluşlar yoktur.

(62) Şâfiî mezhebine göre; süs, zînet eşyası olarak kullanılan altın, gümüş ve benzeri şeylerin zekâtı gerekmez. Ancak zînet eşyası olarak alınan bu şeyler maksadına uygun olarak kullanılmazsa kenz hükmüne tâbi tutulur ki, o zaman zekâtı verilir. Hakkâri yöresinde işbu kullanma da senede en az iki veya üç defa takmakla fiilen gerçekleşmiş olur. Fıkıh kitaplarında kesin bir açıklık ve rakam belirtilmiyor. Hanefî mezhebine göre ise; altın ve gümüşten mamul zînet eşyasına, takılsın veya takılmasın zekât vermek gerekir. Nihâyetül-Muhtâc ve hâşiyeleri, c. 3, s. 84, 85, 89.

(63) Bu konular fıkıh kitaplarında da hemen hemen aynıdır. Tatbikât ile nazariye arasında bir yakınlık mevcuttur.

(64) Şâfiî mezhebine göre; aynen Hanefî mezhebinde olduğu gibi, senenin yarısından fazlasını otlarda otlatmak suretiyle geçiren hayvanlar zekâta tâbidir. Bu süre içinde yem de verilirse o zaman hayvan yem verilmeden de yaşayabiliyorsa sâimedir, zekâtını vermek gerekir, bir yaşama imkânı yoksa zekâtı icab etmez. Ancak verilen yem çok az bir zahmet veya para ile sağlanıyorsa hayvan yine her hal ü kârda sâime (otlaklarda beslenen hayvan) sayılır ve zekâtı icab eder. Nihâyetül-Muhtâc, c. 3, s. 66, 67.

Sadaka-ı Fıtırda yaygın olan âdet şudur; Fıtıra, Ramazan ayında en çok yenilen hububâtta verilir (65). Meselâ arpa ise arpadan, buğday ise buğdaydan verilir. Sadaka-ı Fıtır genellikle peşin ödenir. Bazan da ödeme gücü olmayan kişi, bir fitra miktarını evindeki nüfûs sayısı kadar devr eder ve o miktar kadar borçlanılır (66). Ödenilen fitra miktarı Şâfiî mezhebinde Hanefî mezhebinden biraz daha fazladır (67). Son zamanlarda buğday bulamayan halk Hanefî mezhebini takliden fakat miktarı Şâfiî fıkhının tayin ettiği miktar olmak şartıyla para olarak da verir. Toplu yaşayan ailelerde bu işle bir kişi meşgûl olur, bu işleri vekâleten o yürütür. Çoğu aileler fıtralarını karşılıklı birbirlerine devrederler. Faraza 10 nüfûslu bir hâne reisi ile 8 nüfûslu bir hâne reisi fıtralarını karşılıklı birbirlerine devrederler. Böylece 10 nüfûslu hâne reisi 2 nüfûs için fitra ödemekle kurtulmuş olur, 8 nüfûslunun elinden bir şey çıkmamıştır (68).

Kurbân, genellikle hacca gidenler kurbân kesmeyi nefesine vâcib telâkki eder ve her sene keser. Hacca gitmemişse isterse keser, isterse kesmez. Kesenlerin miktarı her geçen gün biraz daha artıyor, ancak kalabalık hânelerde yalnızca hâne reisi keser (69).

(65) Nazariye de böyledir. a.e., c. 3, s. 122.

(66) Her ne kadar tatbikât böyle ise de nazariyede Şâfiî mezhebine göre; Sadaka-ı Fıtırın, bayram gününden geriye özürsüz bırakılması haramdır. Zâten ödeme gücü olmayanlara vâcib değildir. Bunun için ölçü de bayram günü ve gecesinde kendisi ve bakmakla mükellef olduğu kişiler ve hayvanlarına ancak yeteri kadar yiyecek ve içeceği bulunan kişinin gücü, imkânı var sayılmaz. Bundan fazla olan kişi fitra ödemekle mükelleftir. Fıtıra ödemekle mükellef kişi fitrasını ödeyince muhtaç hâle düşecekse bu kişi yine vecibesini yerine getirebilir ama kendisine de fitra verilebilir. a.e., c. 3, s. 111, 112, 114.

(67) Şâfiî mezhebinde fitra verilecek gıda maddelerinde miktar yönünden bir ayırım yapılmaz. Hepsinden de 1 Sa (bir ölçek adı) verilir ki bu da yaklaşık olarak 1040 dirhem eder. Bugün bazı yerlerde Sa'a kile de derler, metrik sistemle yaklaşık 3040 gr. eder. el-Ümm, c. 2, s. 66, 67, 68. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 3, s. 68 v.d., 120.

(68) Eğer taraflar fitra verilmeye müstehak birileri ise bu işlem câizdir, aksi halde dînî bir vecibenin yerine getirilmesinde başvuru hile sayılır ki, ibâdet konularında hile-i şeriyenin yeri yoktur, yapanlar günâhkâr sayılır.

(69) Nazariyede böyle bir hüküm yoktur. Şâfiî mezhebinde kurban kesmek müekked sünnettir, akikâ kurbanı ise vâcibtir. Bak el-Ümm, c. 2, s. 223. Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 8, s. 131, 145, v.d.

Akika kurbanı kesilmiyor. Çok ender şartlarda ve meselâ gelini üçüz doğuran bir zengin kişi bir sığırı akika eder. Aslında bu yörede akika kurbanı geçerli bir dînî görev olarak düşünülmez. Yüksekova tarafında ise akika kurbanı şöyle anlaşılmaktadır; Eğer bir kimsenin 7 çocuğu ölürse o zaman doğan 8. ci çocuğa bir kurban kesilir ki, işte bu akika kurbandır, başka hiçbir zaman ve şartlarda kesilmez (70).

Köylerde hemen herkes orucunu tutar, il ve ilçe merkezlerinde ise alenen oruc yemeye kimse cesaret edemez, oruc tutmayan kişi de günlük hayatta orucunu tutar görünür.

Ağaçlara çabut bağlama, mezara taş atma ve benzeri bâtil âdetler vardır ve bunlar genellikle bir dilek, murat içindir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında küçük bir kasaba iken bugün üç beş hânelik küçük bir köy hâline gelen Nehri (= Bağlar) da mevcut bazı kabristanları sağlam-sakat, çocuklu-çocuksuz herkes gelip ziyâret eder, kurban keserler ve köy halkına dağıtırlar.

Tarikâtla uğraşan ve o yola sülûk etmiş kişiler çok azdır. Şu anda yalnız Şemdinli'de ve özellikle Nehri'de bazı erkek ve kadınlar Nakş-i bendî tarikatında olup kendi aralarında, kadınlar ayrı erkekler ayrı, zikirde bulunurlar.

Dînî ve dünyevî meselelerinde halk eskiden din görevlilerine daha çok müracaat ederdi. Şimdi ise hergeçen gün müracaat edenlerin sayısı azalmaktadır. Sebebi ise; dînî şuurun zayıflaması, din görevlilerinin az ve yetersiz oluşu halk ile istenilen seviyede bir diyalogun kurulamayışıdır. Hattâ bir yerlinin ifâdesiyle «Eskiden daha çok din bilgini vardı. Şimdikiler ise, isim bilâ müsemmâdır (yani ismen var ama taşıdığı isme lâyıf değil)». Uludere taraflarında bir ara Hafız Abdullah diye birisi varmış ki, evinde Kur'ân okutmuş ve bugünkülerin anlattığına göre bazı yönlerden Mısırlı meşhur hâfız Abdalbâsıt Abdussamed'den daha kuvvetli imiş. O bölgenin hâfızları hep onun dizinin dibinde yetişmiş ve bu talebeler de hal-

(70) Bu tamamen bölgenin âdeti olup dînî yönü yoktur. Zira akika kurbanını kesmek Şâfiîlerce vâcibtir. Delilleri de: «Çocuk akikası ile teminat altındadır ve doğumun yedinci günü kesilir, saç traş edilir ve adı konulur» şeklindeki haberdır. Tirmizî, edâhî 21, İbnu Mâce, zebâih I. Mesnedü Ahmed, c. 5, s. 17. Binâenaleyh her yeni doğan çocukta kesilmesi gerekir. Ama görüldüğü gibi çok nâdir ahvâlde yerine getiriliyor. Bak Nihâyetü'l-Muhtâc, c. 8, s. 145 v.d.

ka imamlık eder mes'eleleri çözerdi. Şimdikiler ise söylediği ile amel bile etmiyor. «İlim arttı ama diyânet azaldı» (71).

1974 ve 1975 YILLARINDA HUKUK VE CEZÂ DAVALARININ BAZISINA DAİR İSTATİSTİK

Araştırma yeri Hakkâri ve havalisinde halkın günlük hayatı ve davranışının küçük çapta da olsa bir görünüşü için 1974 ve 1975 yıllarına ait ve mahkemelerden elde edilen hukuki ve cezâî davaların bir dökümünü vermek belki söylenenleri aydınlığa çıkarmada faydalı olacaktır (72).

HUKUK DAVALARI

Davalar	Hakkâri		Yüksek- ova		Şemdinli		Beytüş- şebâb		Ulu- dere	
	1974 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75
TOPLAM	119	112	124	103	34	43	34	37	?	?
Boşanma	?	?	5	5	1	1	—	1	?	?
Nafaka	?	?	1	2	—	—	—	1	?	?
Vasi ve kayyım tayini	?	?	2	3	4	1	—	—	?	?
Yaş ve isim tashihi	?	?	34	38	8	19	16	18	?	?
Vasiyet ve ölüme bağlı tasarruflarla ilgili	?	?	54	81	5	7	7	6	?	?
Men'i müdâhale	?	?	28	54	14	11	6	10	?	?
Evlenmeye izin	?	?	—	—	—	1	—	1	?	?
Alacak ve Tazminât	?	?	—	—	2	3	5	—	?	?

71) Bu beyanlar Uludere'de oturan, kültürlü bir din görevlisi Molla Abdulmecid Efendiye aittir.

72) Davalarla ilgili bütün dokümanları görmek ve lüzumlu bilgileri almakta müsaadelerini, yardımlarını esirgemeyen hâkimlerimize, savcılarımıza ve mahkeme kâtiplerine burada şükranlarımı kaydedirim.

CEZÂ DAVALARI

Davalar	Hakkâri		Yüksek- ova		Şemdinli		Beytüş- şebâb		Ulu- dere	
	1974 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75	74 - 75
T.C.K. md. 125-145	—	1	—	—	—	1	—	—	—	6
» 146-167	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
» 174-201	—	—	—	—	2	2	—	—	—	1
» 202-253	—	9	—	—	6	7	2	—	—	7
» 254-281	—	—	3	1	2	—	15	—	—	—
» 282-310	—	—	—	—	2	—	—	—	—	3
» 311-315	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—
» 316-368	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1
» 369-413	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—
» 414-447	—	11	6	2	7	4	4	—	—	5
» 448-490	—	66	17	23	17	13	21	7	12	56
» 491-525	—	27	26	24	11	11	20	—	1	10
» 526-584	—	—	9	—	4	1	2	—	1	1
6136 sayılı Ateşli Silâhlar hk. Kanuna muhalafet	—	—	4	13	5	6	17	62	3	14
Kaçakçılık Kanununa muhalafet	—	37	21	15	14	7	3	25	2	28
Trafik Kanununa muhalafet	—	—	64	59	—	1	—	1	—	10
Orman Kanununa muhalafet	—	—	1	—	3	8	2	2	—	—
Askerî eşyayı satmak	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Pasaport Kanununa muhalafet	—	—	—	—	24	14	—	—	—	—
Diğer hususi kanun- lara muhalafet	—	—	39	86	—	—	23	12	4	—
TOPLAM	?	153	190	206	105	71	113	109	23	142

Yukarıdaki rakkamlardan da anlaşıldığı üzere ceza davaları içerisinde ilk sırayı T.C.K. md. 448-490 na muhalefet (şahıs aleyhine işlenen cürümler, katil ve müessir fiiller), ikinci sırayı yine T.C.K. md. 491-525 e muhalefet (mal aleyhine işlenen cürümler, hırsızlık ve yağma suçları), üçüncü sırayı ise 1918 Sayılı Kaçakçılık Kanununa muhalefet suçları almaktadır.

SONUÇ

Halkın günlük hayatını göz önünde bulundurmak, misâller, istatistikî bilgiler kaydedilmek suretiyle ülkemizin kapalı bölgelerinden, illerinden, Hakkâri ilimiz ve çevresinde halkın dînî ve ahlâkî yaşayışlarının kısa bir aksi ifâde edilmiştir.

Kültür seviyesi, geçimi, hayat şartları malûm bu yöre halkının, örf ve âdetin tesiri altında yaptığı bir takım işler vardır ki, bunlar bazan dînî ve ahlâkî prensiplere, mer'î hukuka ters düşmektedir. Önüne geçilmesi hiç de imkânsız olmayan bu yanlışlıklar, o yerde kültür ve medeniyet müesseselerinin, eğitim kurumlarının, görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri sonucu ortadan kalkabilir. Bu amaçla bir millî ve din eğitimi seferberliği lâzım değil elzemdir. Hükûmetlerimizin kalkınmayı istihdâf eden politikası neticeleri hemence birkaç yıl içinde görülebilir işlere değil, uzun vâdeli eğitim ve mânevî kalkınmalara müteveccih olmalıdır.

Makaleyi teşkil eden başlıklar altında belirtilen hususların üstesinden gelebilmek için ülkemizde hâkim parti politikaları değil, devletin ve vatandaşlarının geleceğini teminât altına alan bir devlet politikasına ihtiyaç vardır. Yatırımlarla, özellikle eğitim ve dînî işlerle meşgûl devlet dâireleri gelişme politikasını yürütürken bu yörelere ağırlık vermeli, öncelik hakkı tanınmalı, tıpkı bir muharebede kuvvetleri bir yerden diğerine intikâl ettirme ve kaydırma gibi, câzib imkânlar ve yetkilerle mücehhez, halk üzerinde müsbet tesir bırakan, meslekte muvaffak olmuş kişileri bu yörelere kaydırmak zorundadır. İşin mâlî portresi ilk görüşte külfetli olabilir semeresi çok daha tatlı ve uzun vâdelidir. Bir baraj milyarlarca mâl olur ve takriben bir milyon kişi faydalanabilir. Halbuki bir milyarlık en az on milyonluk halk kitlesi ve nesilleri, maden ve bilhassa mânen kalkınmış, devlet bünyesinde sıhhatli bir uzuv olarak görevini yürütür.

Böyle bir mânevî birlik ve kalkınmada icrâcılarımıza ne gibi hizmetler terettüp ediyor? Bunu tekrara lüzûm yoktur.

SUMMARY OF THE RESEARCH ON THE RELIGIOUS AND ETHICAL DAILY LIFE OF THE PEOPLE AROUND THE HAKKARI

From the geographical point of view there are many open or closed places, regions in Turkey. Social, economical and spiritual developments and daily life of the people in the closed regions are much more different from those who live in the open regions. All sorts of developments in the closed zones are very slow. The province of Hakkari is a concrete Example of a closed zone.

The organisations of national education and Religious Affairs may not completely carry out their functions, as it is hoped, because of personnel shortage and the impossibility of a controlling system. Although the statistical figures are favourable to Hakkari, the practice and its result has never been paralleled with them.

The religious rules obeyed by the people in their private life, are sometimes appropriate in theory but sometimes customs and traditions are preferred to religious affairs and duties. People can not clearly understand whether their practices are correct or not from a religious and ethical view point. Under the psychological and nomadic pressure people have to carry out some non-religious practices without the knowledge about the consequences such as money paid to the bride's family. To correct such wrong doings will only be possible through their being informed of Islam and its principles without interfering with the law.

This important function may only be carried out through education and is dependant on a conscientious knowledge of religions. Only after this kind of activity, the people around Hakkari will be consciously able to perform their duties and religious and ethical obligations.